

5474

9/47.925/

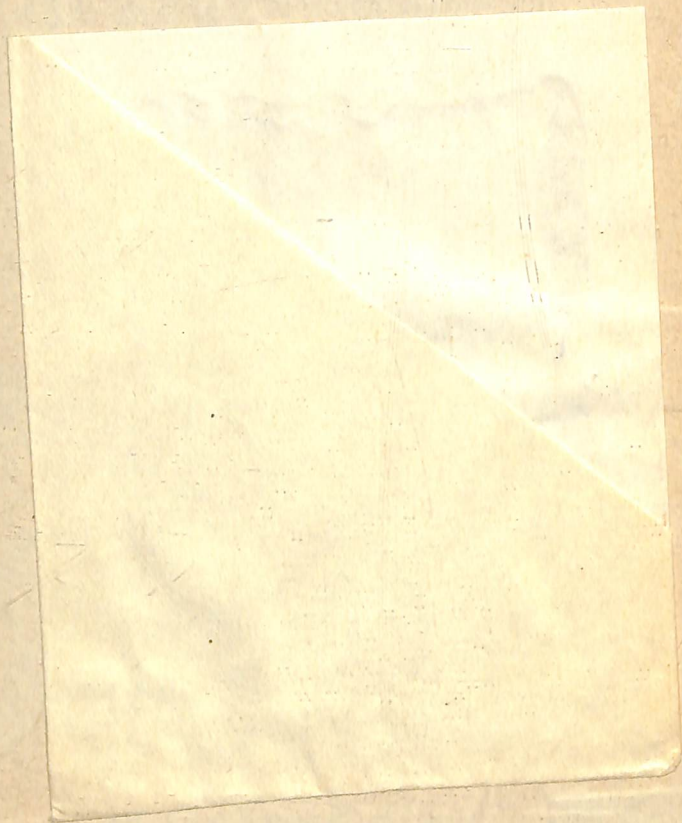
LN-16

1298

2007

4688

W 113

3(49325)
5-16

2007

ԳՐԻԳՈՐ ԱՂԱԹՈՆ

2007

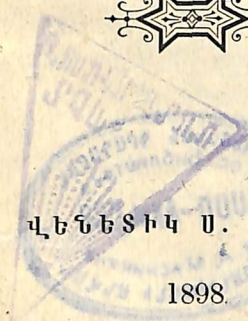
ԾԱԳՈՒՄ ԵՒ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԳՐԵՑ

ԸՆՏԱՆԵԱՑ ԲԱՐԵԿԱՄ ՄԸ

« Մեծ Մարդիկ չեն մեռիր »

374

ՎԵՆԵՏԻԿ Ս. ՂԱԶԱՐ

1898.

Հանրապետության Գործադիր Կոմիտե
"Հրապարակ" ամսագրի
խմբագրության
համար

Խմբագիր
Գրադարան

10/12 1999
Խմբագիր

25798-Ա.3

2004

5386-562

Ա. Ռ.

ԱԶՆՈՒԱՇՈՒՔ ԵՐՈՒԱՆԴ ԷՖ. ԱՂԱԹՈՆ

ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾ

Սիրեցեալ Բարեկամս

ԲԵՏ

Մեծանուն հօրդ կենսագրութիւնն քեզ կը
նշիրեմ. ոչ քանաստեղծի մը խոշորացոյ-
ցով քննած եմ նորա արժանիքներն, զի
մեծ էր նա արդէն. և ոչ իմաստասերի մը
հայեացքներով երեւան հասած եմ իշր յայտ-
կութիւններն, որք բացարձակ էին: Սա պարզ
պատմութիւնն է Գրիգոր Աղաբաճի, հոգշով
ազնիւ, սրտով բարի, զգացմամբ վեհ, հա-
շատարիւմ պաշտօնեայ իշր վեհապետին և
անձնականէր իշր ազգին: Տիպար մարդ և
տիպար հայ-մ'էր նա վերջապէս, և իբր
տիպար օրինակ կը ներկայացնէր զայս հա-
յոթեան:

Մեծ մարդիկ չեն մեռիր, ոչստի և կեն-
դանի է հայրդ իշր յիշատակներով և պի-
տի մնայ յաշէտ:

ԸՆՏԱՆԵԱՅ ԲԱՐԵԿԱՄ ՄԷ

Ապրիլ, 98 Կ. Պոլիս.

ԱԶԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՂԱԹՈՆԵԱՆ ԳԵՐԴԱՍՏԱՆԻՆ

Գաբրիել

(1670ին Բալուէն Ա. Պոլիս եկած)

Պարոն

Սարգիս Յովհաննէս Գայիանէ Սողոմէ

Գաբրիել

Նշան

Վարդան

Սրբուհի մայրապետ Աղաթոն (1757-1849)

(1822-1889) Յովսէփ

(ամուրի)

Գեղէոն 1784-1854

Սրբուհի

Գրիգոր

Միքայէլ

(1825-1868)

(1820-1864)

Թերզա (1852)

Նոյեմի (1862)

Երուանդ (1860)

Գրիգոր Աղաբուն

ԳՐԻԳՈՐ ԱՂԱԹՈՆ

ԾԱԳՈՒՄՆ ԵՒ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՂԱԹՈՆԵԱՆ գերդաստանի ազգաբանութիւնն՝ մինչ ժէ՛ւէ դարու վերջերն կըըցինք ելնել։ Մեզ ծանօթ նախահայրն Գաբրիէլ Փալազեան անուն հիւսն մ'է, Բալուի գիւղերէն զաղթած ի Կ. Պոլիս, 1670ի ժամանակներն։ Գաբրիէլ կը յառաջադիմէ ի Կ. Պոլիս, կ'ըլլայ ճարտարապետ, և մինչեւ իսկ յաջողի անուանիլ կայսերական ճարտարապետ (հաւանականաբար Սուլթան Սիւլէյման Բէ), և Սուլթանին սիրելին կ'ըլլայ։ Իբր քրիստոնեայ՝ իւր փայլուն զիբքն շատ մը նախանձորդներ կը ստեղծէ, որք ահիւ Սուլթանին յարգէին զնա. սակայն յետ մահու վեհապետին՝ իրենց ներքին հակակրօնութիւնն երեւան կը հանեն, և սկսին հակառակել նմա։ Գաբրիէլ խալիֆան նախատեսելով այս հա-

կակրութեանց ցաւալի հետեւանքներն, իւր Պարոն անուն որդւոյն և բնտանեաց հետ ժեշտ դարու վերջերն կը գաղթէ Եւրոպայի գիւղերէ մին, ուր մեծատարած հողեր գնելով՝ երկրագործութեամբ կը պարապի: Գաբրիէլ արդէն ծերունի էր և քիչ ժամանակէն կը մեռնի: Պարոն նորանոր հողեր գնելով՝ իւր ագարակն օր քան զօր կը մեծցնէ և կը ծաղկեցնէ:

Պարոն կ'ունենայ երեք մանչ և երկու աղջիկ զաւակ: Աղջիկներն՝ Գայիանէ և Սողոմէ՝ տեղացի հարուստներու հարս կու տայ, մանչերն Մարգիս, Յովհաննէս և Գաբրիէլ՝ որք Գալֆայեան կը կոչուէին, իրենց պապուն արհեստին անուամբ, յետ իրենց հօր Պարոնի մահուան՝ կը գաղթեն ի Գարթալ, ուր իրենց հօր և հաւուն սիրելի երկրագործական արհեստն կը շարունակեն ընդարձակատարած հողերու վրայ: Գալֆայեան հարազատք իրենց բարեգործութեամբ և առաքինի վարուք աւանդուն սիրելի և ակնածելի կ'ըլլան:

Սարգիսի մասին տեղեկութիւն չունիմք. սակայն, Յովհաննէսի Նշան որդիէն սերած է հանրաժանօթ Սրբուհի մայրապետն, հիմնադիր Կ. Պոլսոյ Խասգիւղի Աղլկանց Որբանոցին, որ 1889ին վախճանեցաւ: Իսկ Գաբրիէլ երկու

զաւակ ունէր, Վարդան և Աղաթոն: Վարդանի մասին բան չգիտեմք, սակայն Աղաթոն կ'ըլլայ իւր հօր յաջորդն, կ'ընդլայնէ հօրենական ագարակն, նորանոր ագարակներ ու հողեր կը գնէ, կը լինի տեղւոյն նշանաւոր մեծատունն և Գարթալի հողերու $\frac{3}{4}$ ին կը տիրանայ: Աղաթոնի հարստութիւնն կը զրգուէ տեղացի թուրքերուն, նա մանաւանդ եւ նիչէրիներու նախանձն, որք մտադրեն իսկ սպաննել զնա: Մահու վճիռն չարագործաց կողմանէ արդէն արուած՝ և ծրագիրն ալ գծուած էր՝ երբ Աղաթոնի պաշտպանութիւնն ու երախտիքն երկար ժամանակներէ ի վեր վայելող թուրք մը՝ տեղեկանալով խորհրդոյն, կը հաղորդէ Աղաթոնի, որ գիւշերայն ձի նստելով կը հասնի Խսկիւտար և այսպէս մաղապուր կը պրծի մահուանէ: Եւ նիչէրիք իրենց զոհի ազատուամ տեսնելով կը կատաղին, կը յարձակին նորա ագարակի վրայ, կը տիրեն հողերուն և կը տանին կենդանիներն, ու կ'ուխտեն զոնք վերջապէս Աղաթոնն ու զնա սպաննել: Աղաթոն իւր հետքն թշնամիներուն չժանօթացնելու համար՝ կը քաշուի Կ. Պոլսոյ չընկալներէն Ալիպէյ դիւշն, և անդ ագարակի մը մէջ իբր մշակ կը ծառայէ: Այս ժամանակամիջոցին սակայն՝ Ա-

ղաթոն կը թղթակցէր իւր կողակցին հետ և կը մխիթարէր զնա, համբերութիւն քարոզելով. կը պատուիրէր իւր գոյութիւնն նոյն իսկ իւր ազգակցաց չձանուցանել, և կը խոստանար զինքն եւս էլ. Պոլիս բերել տալ քիչ ժամանակէն :

Ժամանակ մը այսպէս իբր սոսկ մշակ ապրելէ վերջ՝ կը ներկայանայ Գազազ ամիրային և կը պատմէ եղելութիւնն : Մեծ անուն ամիրան իրաց տեղեկանալով՝ անմիջապէս կայսերական հրաման հանել կու տայ բերել տալու իւր ընտանիքն ի էլ. Պոլիս, կառավարութեան հսկողութեան տակ :

*
* *

Աղաթոն իւր կողակցին Գարթալէ բերած հարստութեան բեկորներովն կը յաջողի գնել ֆիաղդ—հանէի մօտերն Ալիպէյ գեղի ազաբակն, ապա և Զիլիֆտարի հողերու մի մասն : Աղաթոն օր քան զօր կ'ընչլայնէր իւր հողերու տարածութիւնն, և կը պարապէր՝ ոչ միայն երկրագործութեամբ այլ և պարտիզպանութեամբ և մանաւանդ կանխահաս (*primeur*) ընդդէմներ և պտուղներ հասցնելով : Այս ապարակի մէջն է որ առաջին անգամ

գետնախնձորն կը մշակուի ի թուրքիա, որոյ հունտերն իտալիայէն բերել տուած էր :

Ալիպէյի ազարակն օր քան զօր կը ծաղկի շնորհիւ Աղաթոնի ջանից, և կ'ըլլայ մի համբաւաւոր տիպար ազարակ, զոր տեսնալ կու գան շատ անգամ Պոլսոյ շրջակայից մեծ հողատէրերն :

Աղաթոն կը մեռնի ի խոր ծերութեան 1849ին, 92—ամեայ հասակաւ :

Աղաթոն ունեցաւ չորս զաւակ, երկուքն մանչ՝ Գեղէոն և Յովսէփ, և երկուքն աղջիկ՝ Տուտու և Մարգրիտ անուամբ : — Աղաթոն արդէն ի վաղուց ազարակի հոգն յանձնած էր իւր Գեղէոն որդւոյն, որոյ կ'օգնէր իր կրտսեր եղբայրն Յովսէփ : Սոքա ի վաղուց իրենց հօր անուամբ Աղաթոնեան կը կոչուէին :

Գեղէոն խիստ բարի, ազնիւ և կրօնասէր մէկն էր, իսկ իւր եղբայրն Յովսէփ՝ ունենալով իւր տոհմի ազնիւ յատկութիւններն՝ նաեւ խիստ ուսումնասէր, և իւր ժամանակի էլ. Պոլսոյ հազուադիւս ֆրանսագէտներէ մին էր. լաւ մշակած էր իւր մայրենի լեզուն և ժամանակին գիտութիւններն : Այնչափ սիրեց ուսումն ու կրօնն՝ որ շերտգեց իսկ գտնալ եկեղեցիէն և գրքերէն դուրս իրեն ընկեր մը, և ամուրի մնաց :

Ալիպէյ զիւղի ագարակի բարգաւաճումն արդէն յարուցած էր շատ մը նախանձորդներ, յորս և ականաւոր էր իւր զրացի Լազ-Մէհմէտ Ալի փաշա հողատէրն, փեսայ Սուլթան Մահմուտին՝ որ բազմիցս այդ ագարակն գնելու առաջարկներ ընելէ վերջ, տեսնալով Գեղէոնի մերժումն՝ սկսաւ հակառակել և իւր ծառաներու և կենդանեաց միջոցաւ՝ արշտիկելու տար ցանքերն ու հունձքներն։ Գեղէոն ի նկատի առնելով այս ամենօրեայ փնասներն, հարկադրուեցաւ վերջապէս ծախել զայն աւանաշնչին գնով մը՝ 1850ին։

Գեղէոն ցաւ ի սիրտ թողուց իւր վաստակաւոր հօր քրտանց արդիւնք այդ ծաղկեալ տիպար ագարակն՝ և սրտաբեկ չուզեց այլ եւս ուրիշ հողերու տիրանալու բաղձալ, և բոլորովին քաշուեցաւ գործունէութենէ։ Սակայն այս խնդիր մեծ վիշտ կը պատճառէ իրեն, չիրնար մոռնալ, կը մաշէ զինքն և կը շտապէ իւր վախճանն, և վերջապէս երկու տարի ետք (1854ին)՝ Զատիկ խթումի օրն յեկեղեցւոյ՝ հաղորդութիւն առնելէն անմիջապէս վերջ՝ յանկարծամահ կ'ըլլայ ի հասակի 70 ամաց։

Գեղէոն թողուց երեք դաւակներ Միքայէլ, Գրիգոր և Սրբուհի։ Միքայէլ խիստ խելացի

կրակոտ և ուսումնասէր էր միանգամայն։ աշակերտեցաւ Խասգիւղի Ներսէսեան վարժարանին, մշակեց բաց ի մայրենի լեզուէն, թուրքերէն, իտալերէն և ֆրանսերէն։ Նախ պետ եղաւ Ճէզայիրցի Ամիրային շերամի գործին, զոր թողլով՝ կառավարական տասանորդի տրոց վարձակալութիւն կ'ընէր։ ապա եղաւ դատաւոր։ Իւր այս պաշտօնից մէջ մոռցած չէ իւր ազգն և միշտ եղած է ազգային նշանաւոր գործիչ։ Միքայէլ կը մեռնի 1864, օգոստոս 12ին, 44 տարեկան հասակաւ։ Գամբէ այժմ Գրիգոր Աղաթոնին, որ այս մեծ զերդաստանի ամենահոյակապ դէմքն է։

*
* *

Գրիգոր Աղաթոն՝ ծնեալ 1823 յուլիս 4ին ի Խասգիւղ, աշակերտեցաւ զիւղին Ներսէսեան վարժարանին, ուր իւր ուշիմութեամբ Ճէզայիրլեան Մկրտիչ ամիրային ուշն հրաւիրեց իւր վրայ և զնա ունեցաւ իրեն պաշտպան։ Գրիգոր լաւ ձայն ունէր, զպրութիւն ալ կ'ընէր։ Սա մշակեց ոչ միայն հայերէնն և թուրքերէնն՝ այլ և ուսաւ իտալերէն և ֆրանսերէն լեզուներն։ Այս օտար լեզուաց գործնականի մշակութեան համար՝

ստէպ կը յաճախէր Կալաթիոյ Անթիքաճի Լուծֆի աղային խանութն, ուր եւրոպացիներ կը յաճախէին և ուր միշտ ֆրանսերէն կը խօսուէր : Գրիգոր հմուտ էր նաեւ մաթեմաթիքի և այլ գիտութեանց. գիւրին էր զուշակել թէ նա մեծ մարդ պիտի լինէր, և արդէն զայս վկայէին բոլոր իւր ծանօթներն :

Գրիգոր Աղաթոն մշակելով հանգերձ լեզուներն, ուսմանց և գիտութեանց՝ նա մանաւանդ մաթեմաթիքի մեծ սէր ունէր, իւր հօր և նախահարց արհեստին — երկրագործութեան — համար մասնաւոր համակրանք մը կը տածէր, երբեք առիթն չէր փախցնէր իրենց Ալիպէյի ագարակն երթալու և երկրագործական աշխատութիւններն տեսնելու ու քըննելու :

Ճէզայիրլեան ուզելով իւր սլաշտպանելոյն փափագն պսակել, 1840ին յղեց զայն ի Փարիզ, թուրք ղեսպանատան առաջին թարգման Կրճիկեան Յակոբ Էֆէ յանձնելով նորա զաստիարակութեան և երկրագործութիւն ուսանելու հսկողութիւնն : Գրիգոր Աղաթոն Կրիկեանի երկրագործական վարժարան մտնելու կը պատրաստուի և Սթիմարաճեան Գէւորգ Էֆէ հետ՝ որ մի և նոյն նպատակաւ անդ զացած էր, 1843ին վարժարան կը

մտնէ, որ ժամանակին Եւրոպիոյ երկրագործական բարձրագոյն հաստատութիւնն էր :

Գրիգոր Աղաթոն նշանաւոր կ'ըլլայ յաշակերտս. առ այս իբր ապացոյց կրնամք յիշատակել 1845 մայիս 1 թուականաւ վարժարանի տեսչութեան կողմանէ իւր ծնողաց ղրկուած վեցամսեայ քննութեանց արդիւնք վիճակացոյցն, զոր զտանք իւր թղթերու մէջ : Այս վիճակացոյցն ամէն ուսմանց մասին խիստ զոհացուցիչ նիշեր կը պարունակէ, և ապա տեսչութիւնն կը ջատագովէ նորա վարքն, յառաջագիմութիւնն, աշխոյժն, տիպար աշխատասիրութիւնն, և այլն¹ :

Յայնժամ Կրիկեանի շրջանաւարտք իրենց վկայականներն առնելէ առաջ՝ ագարակի մը

1. Արժան կը համարիմ այս վկայութիւնն նոյնութեամբ աստ ընդօրինակել :

Monsieur Aghaton suit les cours avec beaucoup d'assiduité, il en profite et fait des progrès notables, son zèle et son application soutenus sont exemplaires, nous sommes persuadés qu'il sortira de l'école instruit et capable, et sera l'un des meilleurs élèves de sa promotion, sa conduite est parfaite, nous n'avons que des louanges à lui donner sous tous les rapports.

մատակարարութեան մասին աշխատութիւն մը պարտէին պատրաստել, Աղաթոնի այս աշխատութիւնն խիստ նշանաւոր եղած է և արժանի ըրած է զինքը տեսչութեան և ուսուցչական մարմնոյն գովեստից: Այս ընտիր գործն դեռ կը մնայ իւր արժանաւոր հարազատին Երուանդ Էֆէ քով, և որ աւելի երկրագործութեան ամփոփ և ընտիր դասագիրք մ'է՝ քան պարզ տեղեկագիր մը:

Այն ատեններն Կրինեօնի վարժարանի առաջին շրջանաւարտներն արքային՝ հետ ընթերցու պատուոյն կ'արժանանային, Գրիգոր Աղաթոն առաջին աշակերտներէն լինելով՝ Լուի-Ֆրիւպի հետ ճաշելու պատիւն ունեցաւ. սեղանին ներկայ էր նաեւ Թուրքիոյ զեսպանն մեծն Րէշիտ փաշայ, որոյ գիտել կու տայ Լուի-Ֆրիւպ Աղաթոնի յաջողակութիւնն և զայն կ'անուանէ Թուրքիոյ երկրագործական ասպագայ մեծ գործիչն:

Աղաթոն Էֆ. Կրինեօնի վարժարանը թողլէ վերջ՝ ժամանակ մը իւր արհեստն զործնականապէս մշակելու համար՝ զանազան ագարակներ կը մնայ, կ'այցելէ Ֆրանսայի, Պելճիգայի և Անգղիոյ մեծ ագարակներն և շերամաբուծութեան կեդրոններն. կը հետեւի նաեւ առետրական, անտեսագիտական դասուց, և դառնայ ի Կ. Պոլիս 1847ի վերջերն:

*
* *

Կայսերական կառավարութիւնն բամպակի մշակութեան զարկ մը տալու համար, 1845ին՝ Այ-Ստեֆանոյի մօտակայ Այ-Մամայի ագարակն բամպակի մշակութեան վարժարանի վերածեց. յանձնելով նորա տեսչութիւնն Տայլիս անուն ամերիկացւոյ մի, որ յատկապէս բերուած էր 7 տարուան պայմանագրով: Յաճախող աշակերտք այցելու էին, և 300-700 զրշ. ամսական կ'ընդունէին իբր տեսչափոխութեան ծախս:

Տայլիս մեծ տարածութեան վրայ կը ցանէ բամպակն, երկու տարիներ իրարու վրայ չյաջողիր. կառավարութիւնն համոզուելով Պուլսոյ կլիմայի անյարմարութեան, կը վճարէ Տայլիսի եօթնամիայ վարձքն և կը ճամբէ զայն:

Րէշիտ փաշայի առաջարկութեամբ Այ-Մամայի հաստատութիւնն երկրագործական վարժարանի վերածուելով Աղաթոն Էֆէ տեսչութեան կը յանձնուի: Աղաթոն Էֆ. 1848ին գործին զուրն կ'անցնի. աշակերտաց թիւն 50ի կը սահմանէ, և նոցա ամսավոճակներն 250 զրուշի կ'իջեցնէ. աշակերտք գիշեր-

Աղաթոն

2

5386-56
(374)

օթիկ էին, և իրենց առած թռչակաւ պարտէին հոգալ իրենց պէտքերն և սնունդն : Աղաթոն էֆ. տեսուչ և միանգամայն զլիաւոր ուսուցիչ էր, ընդունելով ռոճիկէն զատ ամսական 4000 դրշ : Ուսուցիչ էին անպ խօթիմարաճեան Գեորգ էֆ., Սիրունեան Կարապետ էֆ., Քառէնծա անուն եւրոպացի մը : Գործնական երկրագործութեան հրահանգիչն խալացի մ'էր, իսկ պարտիզպանութեան մարզիչն ֆրանսացի մը :

Հաւանականաբար այս վարժարանի տեսչութեան ժամանակամիջոցին՝ Գրիգոր Աղաթոն պատրաստած է իւր երկրագործական դասադիրքն ֆրանսերէն լեզուաւ, որոյ միայն ծրագիրն ձեռքերնիս հասած է, զոր արժան կը համարիմ ընդօրինակել աստ՝ ի դահացումն մասնագիտաց հետաքրքրութեան :

1e . Partie. — *Notions générales de Botanique et de Physiologie végétales.*

2e . Partie. — *Météorologie agricole.*

3e . Partie. — *Agrologie.*

4e . Partie. — *Des moyens d'améliorer les terrains agricoles.*

5e . Partie. — *Des opérations ou pratiques agricoles, et des instruments aratoires.*

6e . Partie. — *Des forces motrices en agriculture.*

7e . Partie. — *Culture des plantes.*

8e . Partie. — *Economie rurale.*

9e . Partie. — *Technologie agricole.*

10e . Partie. — *Zootéchnie et économie du bétail.*

11e . Partie. — *Architecture rurale.*

Աղաթոն էֆ. իւր տեսչութեան ժամանակամիջոցին իւր ուշն զարձուցած էր մասնաւորապէս շերամաբուծութեան վրայ, զոր երկրի հարստութեան մի կարեւոր աղբիւրն կը համարէր : Շերամաբուծական նորանոր գրութիւններ մտայց, ի մէջ այլոց՝ խոզակներն (*cocon*) ըստ եւրոպական կարեւոր մանաբաններու՝ պարպելու գրութիւնն ուսոյց և ընդհանրացման աշխատեցաւ, և ըստ այնմ՝ մանաբաններ հաստատել տուաւ շերամագործական կեդրոններու մէջ, յորս նշանաւոր էր Պիլէճիկինն :

Մէկ ու կէս տարիէն (1849ի վերջն) Աղաթոն էֆ. Այ-Մամայի վարժարանի տեսչութեան պաշտօնն խօթիմարաճեան Գեորգ էֆին յանձնելով՝ ինքն ճէզայիրեանի անձնական գործերու տեսչութիւնն ստանձնեց : Ճէզայիրցի

ամիրան այս ժամանակներն խիստ կարեւոր դերք և ընդարձակ զործունէութիւն մ'ունէր. Տաճկաստանի գրեթէ բոլոր մարքսերն վարձած էր, և ունէր սեղանաւորական կարեւոր տուն մը :

Ճէզայիբցի ամիրան 1852ին սնանկանալով՝ Աղաթօն էֆէնտին պարապ կը մնայ, և ինքզինքն զրական աշխատութեանց կու տայ. կը սկսի գրիւ ֆրանսայի երկրագործական թերթերուն, և Կ. Պոլսոյ *Journal de Constantinople* լրագրոյն մէջ՝ երկրագործական, և երկրագործական անտեսագիտութեան վերաբերեալ յօդուածներ : Աղաթօն էֆէնտին թիւներն մեծ համակրանք կը զտնեն նա մանաւանդ ի Ֆրանսա, ուր Պարտիզպակոչքեան կայսերական ընկերորդիւնէն զայն թղթակից անդամ կ'ընտրէ 1853ին : Այս ատեններն է նաեւ որ Երկրագործական տնտեսագիտութեան թուրքիոյ անուն կարեւոր աշխատասիրութեան կը ձեռնարկէ, զորմէ զորմէ պիտի խօսիմք վերջն :

Աղաթօն էֆէնտին ունեցողն չէր կրնար երկար ատեն միայն զրական աշխատութիւններով բաւականանալ. ուստի Տօք. Սերվիլէն էֆէնտին միջոցաւ ծանօթացաւ թուրք աւագանւոյն, մշակեց նոցա բարեկամութիւնն և

1856ին ընտրուեցաւ անդամ Վաճառականական քարճրագոյն խորհրդոյն :

— Գ. Աղաթօն էֆ. 1858ին Սարտենիոյ թագաւորութեան թիւրքիոյ ցուցահանդէսին Տաճկաստանի կողմանէ պատուիրակ կ'անուանի : Յունիս 5ին ցուցահանդէսի տեսչական ժողովն զնա կ'անուանէ անդամ միջազգային քննիչ ժողովոյն Էսթ բաժնին (Շերամբանական արտագրութեանց) իբր ներկայացուցիչ թուրքիոյ կառավարութեան¹ : Այս ցուցահանդէսին մէջ կը տրուի ոսկի միտալ մը Սուլթանին համար, տաճկաստանցի շերամբաններէն եօթն միտալներ կ'ընդունին (որոց երկուքն արծաթ և հինգն պղնձեայ էին), և չորսն պատուոյ յիշատակութեան կ'արժանանան. իսկ Գրիգոր էֆ. կ'ընդունի Սէն Մօրիսի և Լազարի ասպետի աստիճանն և շքանշանն (սեպտ. 9) :

Աղաթօն էֆ. ցուցահանդէսի վախճանէն վերջ անդ մնաց ժամանակ մը, տեղական երկրագործութիւնն և վաճառականութիւնն ու

1. Սարտենիոյ արքային հետ թուրքիոյ շերամբանութեան մասին տեսակցութիւն մը կ'ունենայ, զոր հաղորդած է առ իւր եղբայրն, զբաժնուլիս 8 թուական նամակաւն :

սուսնասիրելու համար. անտի փարիզէն անց-
նելով¹ դարձաւ ի Կ. Պոլիս :

Գրիգոր Էֆ. Թիւրքերի ազգային ցուցահան-
դէսի մասին տեղեկագիր մի մասուցած է եր-
կրագործութեան, վաճառականութեան և հա-
սարակաց շինութեանց նախարարութեան, որոյ
Ֆրանսերէն օրինակն կայ իւր թուղթերուն
մէջ :

Գ. Աղաթոն Էֆ. Եւրոպայէ վերադարձին՝
վաճառականական հաշուակալութեան ժողո-
վոյն անդամ կը կարգուի :

1859 յունիս 4ին Թիւրքերի երկրագոր-
ծական ակադեմիոյ թղթակից անդամ կ'ըն-
տրուի՝ իւր շերամաբուժական ծառայութեանց
համար :

1860ին Միւշրեմաիդի աստիճան կը աը-
րուի Աղաթոն Էֆեն, և ելեւմտից նախա-
րարութեան բարձրագոյն ղեւանին (տիպանը
մոշնասեպար) անդամ կ'ընտրուի : Նոյն տար-
ւոյն վերջերն թղթագրամոց բարձման հա-
մար Օսմ. կայսերական կառավարութիւնն

1. Այս անգամ Փարիզ գտնուած ատեն Ու-
մադրաց մեծ ընկերութեան մէջ կը մտնէ, և փա-
րէզեան "La clémence d'amitié", անուն օթեա-
կին կ'անդամակցի :

պէտք ունենալով մի փոխառութիւն ընել՝
Անգղիոյ ղիմեց. որ առաջարկեց տեսնալ նախ
զանձուց վիճակն ու տեսարկներն : Ֆուատ
և Ալի փաշաներն Աղաթոն Էֆէ կը յանձ-
նեն կանոնաւոր տոմարներու պատրաստու-
թեամբ զանձուց վիճակն ներկայացնելու գործն :
Աղաթոն Էֆ. ամիսէ մը կը յաջողի պահան-
ջեալ տոմարներն պատրաստել : Անգղիոյ կա-
ռավարութեան կողմանէ գանձային վիճակն
քննելու եկող պաշտօնեաներն՝ սքանչացմամբ
կը տեղեկագրեն իրենց պետութեան, Թուր-
քիոյ տոմարակալական օրինաւորութեան և
տոմարապետի (Աղաթոն Էֆէ) հմտութեան
մասին : Անգղիոյ թագուհին մի ոսկի ժամա-
ցոյց նուէր կը զրկէ Գրիգոր Աղաթոնի (1862
փետ. 22), և Օսմանեան կառավարութիւնն
Ուշաի սանիի աստիճանն կը շնորհէ նմա :

Գր. Աղաթոն 1862ին Տար իշլ ֆիհուշն
թղթագրամոց բարձման հաշուակալութեան
սենեկին տնօրէն կ'անուանի : 1863 յունիս
5ին Մեճիտիէի երրորդ աստիճանի շքան-
շանն կը արուի իրեն :

*
* *

Այ — Մամայի երկրագործական վարժա-
րանն՝ տեղւոյն հակառողջապահիկ ըլլա-

լուն՝ նախ Այ — Ստեֆանո և ապա Խառզիւզ փոխադրուելէ վերջ 1862ին ատեններն փակուած էր։ Այս ատեններն կը խորհուէր Գաղղիւղի մօտ Գուրպաղըլը—Տէրէ անուանեալ կայսերական ագարակին մէջ բանալ մի երկրագործական վարժարան։ Աղաթոն էֆ. ի յանձնուեցաւ այդ խնդրոյ ուսումնասիրութիւնն և վարժարանի կանոնադրի ու ծրագրի պատրաստութիւնն։ Աղաթոն էֆ. կատարեց կառավարութեան յանձնարարութիւնն, սակայն ապա ինչ ինչ պարագայից բերմամբ այդ մտադրեալ վարժարանի բացումն տեղի չունեցաւ։ Այս աշխատութեան փրանսերէն օրինակն կը տեսնամք իւր թուղթերուն մէջ, որոյ խորագիրն է.

Projet de loi tendant à établir une école d'agriculture dans la ferme de Sa Majesté Impériale située à Kourbaghly Dérée, près Kadi-keuy.

Աղաթոն էֆ. 1863ի Կ. Պոլսոյ ցուցահանդէսին մէջ մեծ գեր ունեցած է՝ իբր անգամ և քարտուղար ցուցահանդէսի կարգադիր յանձնախմբին, որոյ այլ անգամբ էին, Մուսթաֆա փաշա՝ հասարակաց կրթութեան նախարար, Քիւսմիլ պէյ, Սերվեր էֆ. Նիսպիւսի, Աղմի պէյ։ Աղաթոն էֆ. պատրաս-

տած է ցուցահանդէսի ծրագիրն և այլ աշխատութիւններն։

Գրեգոր Աղաթոն 1864ին օսմ. հեռագրութեան ընդհանուր տնօրէն կը կոչուի, և յաջորդ տարին Փարիզ կը զրկուի իբր օսմ. պատուիրակ Փարիզու հեռագրական համաժողովին (congrès)։ Այս անգամ Փարիզ դտնուելուն կ'անդամակցի « Ժողովրդական անտեսագիտութեան գործնական ուսումնասիրութեանց միջազգային ընկերութեան » , յորում խիստ պատկառելի զիրք մը կ'ունենայ։ Աղաթոն էֆ. Փարիզէ վերադարձին՝ կը հաստատէ ի Կ. Պոլիս տեղական թղթատարութիւնն։ Սոյն ատեններն իրեն կը յանձնուի նաեւ եսաւը ուղղումիցի պարտուց քօնսօղիտներու վերածման տնօրէնութիւնն, զոր քանի մը ամիսներ միայն վարեց։ Այս առթիւ ստացաւ ուղարկելու աստիճանն։

1866ին օսմ. թղթատարութեան ընդհանուր տնօրէնութիւնն ալ իրեն կը յանձնուի. սոյն տարին հեռագրական միջազգային համաժողովոյն՝ օսմ. կառավարութեան կողմանէ պատուիրակ կը կարգուի։ Այս ժողովոյ զխաւոր զբաղումն էր ընդհանուր սակագնոց խըզդերն։ Աղաթոն էֆ. մեծ համախրութիւն կը վաստկի այլ պատուիրակաց մօտ, համա-

ժողովոյն մասնակցող կառավարութիւնք իրենց շքանշաններով կը պատուեն զայն, որպէս Ռուսիա՝ սուրբ Սթանիսլաւի կարգին Բ. աստիճանի շքադրամի յղեց (1866 հոկտ. 16ին). Աւտրիա՝ երկաթէ թաղի երկրորդ աստիճանն (1866 յունիս 28). Սարաւնիա Մօռիսի և Լեզառոյի կարգին հրամանատարի աստիճանն (1866 նոյեմբ. 28): այս կարգի ասպետութեան աստիճանն արդէն ընդունած էր Թիւրքնի ցուցահանգլսի առթիւ, որպէս յիշատակեցիր:

Աղաթոն էֆ. 1867 օգոստոս 11ին կրկին Փարիզ կը զրկուի, թղթատարական միջազգային համաժողովոյն իբր թուրքիական պատուիրակ: Համաժողովն լրանալու մօտ էր՝ երբ հրաման ընդունեց կայսերական կառավարութենէն աշխատիլ՝ նաեւ Տաճկաստանի օտար թղթատարական տուններու բարձման խնդրոյն: Աղաթոն էֆ. մեծ զփուարութեամբ յաջողեցաւ վերջապէս այս մեծ խնդրոյ լուծման: Սուլթան Ալիզ իմանալով զայս, հրաման կ'ընէ 5000 ոսկւոյ շնորհ մ'ընել և Պալայի աստիճանն տալ. կամի եւս որ անմիջապէս Պոլիս գալով իրեն ներկայանայ: Աղաթոն էֆ. չէր կրնար վերագառնալ, զի՝ այդ կարեւոր խնդրին սկզբամբ լուծուած էր, սակայն զեռ

գործնականի վերածելու զփուարութիւններ կային, զորս հարթելու համար կարեւոր էր իւր ժամանակ մը Փարիզ մնալն: Աղաթոն էֆ. այս խնդրոյ փաւման կ'աշխատէր երբ հիւանդացաւ:

Մինչդեռ հիւանդ էր, Սուլթան Ալիզ զայն Հասարակաց շինութեանց նախարար կ'անուանէ, ու հրամանագիրն Փարիզ կը զրկուի:

Մի և նոյն ատեն (1868 ապրիլ 8) Նաբուլէոն՝ ֆրանսական Լէժիոն տ'օնեօռի կարգին հրամանատարութեան աստիճանի խաչն զըրկած է իրեն, իբր վարձք իւր մատուցած հեռագրական և թղթատարական ծառայութեանց, և ի շնորհաւորութիւն իւր նախարար անուանուելուն:

Աղաթոն՝ Թուրքիոյ առաջին քրիստոնեայ նախարարն եղած է, և առ այս տեղական և եւրոպական թերթերն՝ մեծապէս կը ջատագովեն Աղաթոն էֆէնտիի հազուագիւտ յատկութիւններն՝ այսպիսի մի կարեւոր պաշտօնի համար:

Աղաթոն էֆ.ի հիւանդութիւնն յառաջ կ'երթայ, իւր կողակիցն Փարիզ կը հասնի. այլ ի դուր, հակառակ բժշկական ջանից և իւր անթիւ բարեկամաց խնամոյց՝ կը վախճանի 27/4 մայիսին: Մեռնելէն ժամ ու կէս առաջ

ըսած է. «Խեղքս վրաս է, ամէն բան կարգին է, խճմտանքիս վրայ ծանրութիւն մը չունիմ, պարտքս կատարած եմ, ձեռքէս եւ կածը ըրած եմ»: — Եւրոպական թղթատարութեանց Տաճկաստանի ճիւղերն ջնջելու համար ստորագրող կառավարութիւններն՝ Աղաթոնի մահուան վրայ՝ յետս առին իրենց որոշումն ըսելով թէ՝ «Մենք յանձին Աղաթոն էֆ.ի մեր ունեցած վստահութեան աղաքաւ ընդունած էինք զայն, զի համոզուած էինք նորա կարողութեանց վրայ, սակայն քանի որ նա չէ այլ եւս, հարկ է որ մեր թղթատարական տուններն մնան ի թուրքիս». և այսպէս խնդիրը չլուծուեցաւ:

*
* *

Փարիզի անտեսագիտաց բնկերութեան մայիս 5ի ժողովին (մահուան յաջորդ օրն)՝ Պ. Վիլլօմիէ Աղաթոն էֆ.ի մահուան մասին խօսելով՝ հետեւեալ խօսքերն ըսած է:

«Պարոնայք, ցաւով սրտի կ'իմացնեմ ձեզ թէ Օսմ. տէրութեան հասարակաց շինութեանց նախարարն Աղաթոն էֆ. երէկ առաւօտ ժամը 7ին մեռաւ 44 տարեկան հասակին մէջ...: Այս մահն զգալի կ'որոշատ մ'է

անտեսական զիտութեան, անմոռանալի իւր բարեկամաց, ու անողոր բոլոր մարդկութեան համար». և հանդուցելոյն կենսագրութիւնն ընելէ վերջ կը յաւելու. «Ելեւմտից վրայ զիրք մը պատրաստած էր, որ ֆրանսերէն և տաճկերէն լեզուաւ պիտի հրատարակուէր, և որով Աղաթոն էֆ. զարուս ամենէն հոշակաւոր անտեսագիտաց կարգը պիտի անցնէր...: Չէք կրնար հաւատալ, բարեկամ, կ'ըսէր ինձ, թէ աշխարհային արկածից մէջ մարդ նրչափ ինքզինք երջանիկ կը զգայ՝ երբոր խղճմտանքն հանգարտ է, և մարդկութեան ալ ծառայութիւններ ըրած է, և որով հետեւ իւր կեանքը քաղաքացիի, պաշտօնատարի և գիտնոյ կատարեալ տիպար մ'եղած է՝ 30 միլիոն ժողովուրդ իւր մահը պիտի ողբան: Միսիթարութիւնը պարոններ, որ այսպիսի մարդ մը մեզ թղթակից ունեցանք, որ ամէն անգամ պաշտօնով Փարիզ եկած ժամանակ՝ մեր նիստերուն ներկայ գտնուելէ չէր պակասեր երբէք»:

Յուդարկաւորութեան հանդէսն խիստ շքեղ եղաւ ի Փարիզ, կատարուեցաւ նման մի ֆրանսական նախարարի յուդարկաւորութեան:

«Քառաձի կառքի մը առջեւէն, որուն մէջ

զագահն զըռւած էր, զինուորաց զունդ մը կը քալէր, ետեւէն 30 ի չափ սեւաթոյր երկձի կառքեր՝ հրացաններն դէպ ի գետինն խոնարհած զինուորներէ պատեալ. կառքերու մէջ իր բազմաթիւ և բարձրաստիճան բարեկալները յուղարկաւոր գացին մինչեւ Մօսմաթթի գերեզմանոցը. ուր առժամանակեայ կերպով աւանդատուն մը զրուեցաւ, և ուսկից ապրիլ 25ին շոգեկառք փոխադրուեցաւ: Աւանդատունն զրուելու ժամանակ՝ ըստ հայաստանեայց աւարողութեան ազօթքներ կատարուէն ետքը, պարոն Նօկէս դամբանական ճոռ մը կարգաց, անկից վերջն ալ՝ Վսեմաշուք զեռպան ճէմալ փաշան»:

Պ. Նօկէսի ճոռին օրինակն ձեռք չկրցանք անցունել: Ճէմիլ փաշայի դամբանականէն՝ յետագայ հատուածն արժան կը համարիմ յիշատակել աստ:

«Մահը՝ Թուրքիայէն մեծ քաղաքացի մը, Սուլթանէն՝ անձնուէր ծառայ մը, և մեզմէ՝ ամենասիրելի բարեկամ մը յափշտակեց ճիշդ այն միջոցին՝ երբ իւր երկրին խիստ կարեւոր պաշտօններէն մէկուն կոչուելով՝ իւր ընդարձակ հմտութեանց, և բարձր գաղափարացը առաւելութիւններն առատութեամբ պիտի բաժնէր իւր համաշխարհակիցներուն,

և Աղաթոն էֆ. ի կեանքը բարւոյն զոհուած էր»: — Մարմնոյն հետ՝ Պոլիս եկաւ Փարիզու Հայ հովիւն, Հայր Յովհաննէս Հիւնքեարպէյէնտեան, մայիս 4ին (Հ. Տ.). մարմինն Կ. Պոլիս կը հասնի Մարսիելայէն. փոքր շուգենաւ մը կը փոխադրէ զայն ի Խասպիւղ, ուր զիւղին Ս. Ստեփաննոս եկեղեցին տարուեցաւ:

*
* *

Աղաթոն էֆ. ի յուղարկաւորութեան հանդիսին, ըստ ժամանակին լրագրաց, աւելի քան 30 հազար յուղարկաւորներ կային: Օտար ազգեաց մէջ էին նաեւ Ֆրանսայի զեռպանն, Սպանիոյ զեռպանտտան գործակատարը, միւս զեռպանաց՝ առաջին քարտուղարներն ու թարգմաններն: Բ. Դրան կողմանէ արարողապետ Ալի պէյը և այլք: Ներկայ էին նաեւ Թօսուն փաշա, Տալուզ փաշա, ոստիկանութեան, նախարարութեան՝ խորհրդական Միւնիֆ էֆ. Ֆրանքօ էֆ., պետական խորհրդոյ անդամներէ ոմանք, հասարակաց շինութեանց, հեռագրաց և թղթատարութեանց բոլոր պաշտօնատարք, Յունաց ազգէն Բ. Միւզիւրիւս պէյ, Ֆօթիատիս պէյ, Սթաւրաքի պէյ. Հրէից խախամապուսը՝ 12 բա-

պիներով, Տավրղօն էֆ. և այլ երեսելիք :
Բ. Դրան կողմանէ խումբ մը զօրք և զաւգներ, ոստիկանութեան զոնէն հարիւրաւոր ոստիկաններ :

Եկեղեցւոյ մէջ՝ Պօղոս պատրիարքն կը նախագահէր, շրջապատեալ երեք եպիսկոպոսներէ, հինգ վարդապետներէ, և 24 քահանաներէ : Ներսէս եպիսկոպոսն՝ սրտառուչ դամբանական մը խօսեցաւ : Դադարը քահանի կառքով դերեզմանատուն գնաց, զաղի ծոպերն բռնած էին Ալի պէյ, Օտեան էֆ. Չամիչ Յովհաննէս էֆ. Համամճեան Սարգիս, Սերվիշէն էֆ. Յրանքօ էֆ :

Առաջքէն կ'երթային 100ի չափ զօրաց խումբ մը՝ հրացաննին գէպ ի վար բռնած ի նշան սգոյ, ետեւէն երգեցիկ մանկունք, աւոնցմէ ետեւ եկեղեցական դասը, յետոյ դադաղակիր կառքը, և ապա յուղարկաւորաց անթիւ բազմութիւն :

Շահնազար Նուպարեան վարժարանի առջեւ՝ ուսանող մը՝ Յարութիւն Գալուստեան, ֆրանսերէն մի դամբանական խօսեցաւ և նոճիի ոստ մը նուիրեց հանգուցելոյն զազղին :

Բողոքականաց եկեղեցւոյ առջեւ զանգակներ կը հնչեցնեն : Հրեաներն երգելով ընդ

առաջ կ'ենեն : Գերեզմանատան մէջ զամբանականներ կը խօսին Սաքղեան Յովհաննէս՝ տաճկերէն, Սերվիշէն էֆ. ֆրանսերէն, Օտեան Գրիգոր էֆ. հայերէն, հեռագրատանց պաշտօնատան առաջին քարտուղարն Սերբոս էֆ. և թղթատարութեանց երկրորդ անօրէնն Վիթալիս էֆ. ֆրանսերէն լեզուաւ :

Ներսէս եպիսկոպոսի, Օտեանի, Սերվիշեանի, Յ. Գալուստեանի դամբանական ճառերն կ'արժեն յիշատակել աստ :

- Դամբանական Ներսէս եպիսկոպոսի Թ. 1.
» Օտեան Գրիգոր էֆ. ի » 2.
» Սերվիշեան էֆ. ի » 3.
» Յարութիւն Գալուստեանի » 4.:

*
* * *

Տեղական՝ հայ թէ՛ օտարազգի մամուլն կենսագրական յօդուածներ, զրուստալից քրոնիկներ, և զրութիւններ հրատարակեց. յիշատակեմք միայն մի քանի օտար թերթերու գրածներն :

Լէվանթ Հերալտ կ'ըսէր «Այս տարածամասն խիստ ցաւալի է, և վստահ եմք որ պաշտօնական տկուճներուն՝ ինչպէս նաեւ հայ հասարակութեան մէջ՝ երկար ժամանակ

յարգանօք և երախտադիտութեամբ պիտի յիշուի Աղաթոն էֆ.ի անունը: Խոստովանիմք որ՝ զփուարին է յաջորդ մը գտնալ այս պիտի պաշտօնէի մը, և յուսամք՝ որ կառավարութիւնն ամէն ջանք պիտի ընէ արժանաւոր յաջորդ մ'ունենալու այն կարեւոր պաշտօններուն՝ զոր կը վարէր այս փորձեալ ուղղութեամբ և արտաքոյ կարգի տաղանդի տէր մարդը»:

Լա քիւրքի կը գրէր. «Այս կորուստն ընդհանուր ցաւ պիտի պատճառէ: Կառավարութիւնն Աղաթոն էֆ.ի յաջորդ մը կրնայ գտնել, բայց անգը բոնուց մը գտնելու զփուարութիւն պիտի քաշէ: Քրիստոնեաներն պիտի ցաւին թերեւ, որ կառավարութեան պաշտօնէութեանց մէջ իրենց ընդունուիլը սկսելու համար՝ Աղաթոն էֆ.ի պէս տաղանդաւոր և մանաւանդ պատուաւոր ընտրելի մը չպիտի կրնան ներկայացնել: Այս մահն՝ այդպիսի վայրկեանի մը մէջ գրեթէ հասարակային աղէտ մ'է: Ասկէ լաւագոյն դամբանական չի կրնար ըլլալ»:

Երկար կը լինի հայ թերթերու մէջ եղած զրուատիքներն յիշատակել աստ՝ յորս նշանաւոր է մայիս 15ին Մասիսի մէջ տեսնուած Պալոյր ստորագրութեամբ քրոնիկն:

Կ'արժէ սակայն ընդօրինակել աստ Թ. Թերզեան և Ե. Տէմիրճիպաշեան էֆէնտիներու Մասիսի մէջ հրատարակած տաղաչափեալ ողբերն. և Գ. Վ. ստորագրութեամբ տաճկաբարբառ տեսքաւն թուոցիկ թերթի մը վրայ հրատարակեալ, որ ժամանակ մը մեր աշուշներու սովորական երգի նիւթն եղաւ:

Ողբ Թերզեան էֆ.ի Թ. 5.
Ողբ Ե. Տէմիրճիպաշեան էֆ.ի » 6.
Տէստան » 7:

* * *

Գրիգոր Աղաքունի գրական աշխատասիրոքիւններն. — Արդէն պատեհութիւն ունեցանք թուել իւր աշխատասիրութեանց մի մասն, որպէս.

ա. Կրինեօնի վարժարանի՝ իբր շրջանաւարտ պատրաստած երկրագործական կարեւոր աշխատասիրութիւնն — որ դեռ կը մնայ:

բ. Այ մամայի երկրագործական վարժարանի համար պատրաստած երկրագործական դասընթացն, որոյ նիւթոց ցանկն միայն մնացած է:

գ. Թիւրէնի ցուցահանդէսին տեղեկագիրն, որ ամբողջ կայ:

դ. Երկրագործական տնտեսագիտութիւն՝ վերնադիր երեք յօդուածներու ձեռագրերն միայն մեր ձեռքն անցան, 1853ին զրուած հաւանականաբար, սորա հրատարակեալ են Journal du Constantinople մէջ:

ե. Գումարաւոր տէրէի ազարակին մէջ մի երկրագործական վարժարան հաստատուելու մասին՝ իւր պատրաստած ծրագիրն եւ ամբողջ կայ:

զ. Կ. Պոլսոյ 1863ի ցուցահանդէսին համար իւր աշխատութեանց մի մասն կայ միայն: — Յաւելումք այս յիշատակեալներուն վրայ և հետեւեալներն:

հ. Մեծ Եպարքոս Ալի փաշայի առաջարկին վրայ Աղաթոն էֆ. պատրաստած է մի տեղեկագիր՝ տաճկաստանի երկրագործութեան նկատմամբ, յորում երկրագործութեան վիճակն պարզելով՝ նորա բարդաւած ման նպաստելու համար առաջարկներ կ'ընէ: Աշխատութեանս գլխաւոր բաժանումներն են:

1. Les voies de communication.
2. La législation rurale.
3. L'enseignement agricole.
4. La réforme de l'impôt.
5. Crédit foncier.

6. Les institutions publiques pour encourager l'agriculture et en répondre les meilleurs procédés.

7. La colonisation agricole.

ը. Օսմանեան կայսրութեան մէջ հողային վարկ հաստատելու մասին մի աշխատասիրութիւն (անթուական):

թ. Կրճիկեանի շերամատածութեան գործին ալ աշխատակցած է, որպէս վկայէ Կրճիկեան էֆ. նոյն իսկ այդ գործին մէջ:

ժ. Աղաթոն էֆ. ի գլուխ գործոցն է Թուրքիոյ քաղաքական և երկրագործական տնտեսագիտութեան մասին գրած երկն՝ որոյ մասին իրեն հետ թղթակցող տնտեսագէտներու նամակաց մէջ՝ զրուատիք ու քաջալեր կը տեսնամք. և որք անշուշտ իւր գործերէն, հանճարէն և տնտեսագիտական յօդուածներէն կոահած էին իւր պատրաստած գործի կարեւորութիւնն: Հարկ կը համարիմ այս գործի մասին վիլիոմ տնտեսագիտին 1866 հոկտ. 17 թուականաւ փարիզէն իրեն ուղղած մի նամակի հետեւեալ հատուածն յիշատակել աստ. «Ecrivez-vous votre livre? je ne saurais trop vous y encourager, car je considère le succès

comme assuré. Il faudra l'imprimer
en français à Paris, en même temps
que en turc et en arménien à Con-
stantinople, je suis toujours à vos
ordres pour corriger les épreuves et
faire des articles afin que vous obteniez
une grande publicité en France, en
Belgique et en Angleterre sans qu'il
vous en coûte un sous...». *Իւր ընտա-
նեաց անդամներն կը վկայեն՝ Թէ վերջին
անգամ Փարիզ երթալուն այդ գործն կազմ
ու պատրաստ հետը տարաւ, անդ տպագրել
տալու համար. սակայն չգիտեմք Թէ՛ լինչ
եղած է :*

★

★ ★

Ազգային կեսանք. — Աղաթոն էֆ. իր մեհապետին ու երկրին ծառայելով հանդերձ մոռցած չէր իւր ազգն՝ որպէս երբեմն բարձրաստիճան պաշտօնեային, լաւ կը ճանաչէր մարդու մը առ իւր ազգն ոճնեցած պարտքն, և ըստ այնմ՝ կը ծառայէր շարունակ. «Քանիցս մեր ազգային քաղաքական ժողովոյն անգամ, և երկու անգամ ընդհանուր ժողովոյն երեսփոխան ընտրուեցաւ, Ներսէսեան մարտարանին մեհանձն պաշտ-

պան, Խառփիլի Թաղական խորհրդոյն ա-
տենապետն, Թաղին բարերար և Նուպար—
Շահնազարեան վարժարանի Հաստատուելուն
գլխաւոր պատճառն էր»։ Այս վերջի նա-
խագասութիւնն բացատրութեան պէտք ունի։

Ըստ Շահնազար Կարապետ անմահ և ազգասեր վարդապետի 1865ի կտակին՝ իւր թողուցած 1000 անգղիական ոսկին իւր տոկոսով 4000 ոսկեայ հասնելուն՝ Կիլիկիոյ մէջ 10 աշակերտաց համար ժառանգաւորաց վարժարան մը պիտի հաստատուէր։ Նուպար փաշայ նուիրեց 3000 ոսկի, որպէսզի վարժարանն անմիջապէս բացուի, ապա Աղաթոն էֆ.ի առաջարկին վրայ որոշուեցաւ Կ. Պոլսոյ մէջ բանալ այդ վարժարանն, և ըստ կտակի 10 որդեգրեր աճնուլ Կիլիկիայէն. վարժարանն ունեցաւ ապա և թոշակաւոր աշակերտներ՝ տարեկան 40 ոսկի վճարքով։ Այս վարժարանի վերին հսկողութիւնն Աղաթոն էֆ.ի և Ներսէս Եպիսկոպոսի յանձնուեցաւ։

Աղաթոն էֆ. եղած է մին հիմնադրաց
«Բարեգործական համազգային բարենպա-
տակ ընկերության հայոց», հաստատել
1869 հոկտ. 30ին, որ նպատակ ունի «Աղ-
գին որք անտէր և չքաւոր տղաքը՝ երկրա-
գործութեան ու արուեստից զբաղեցնելու մի-

Լսեցներն ի գործ դնել» . իրենց առաջին գործն պետի բլար ընդարձակ հողեր գնել Կիլիկիոյ կողմն, և անդ հաստատել մի երկրա-գործական վարժարան և տիպար ագարակ: Այս ընկերութեան անվամբ տարեկան բաժինն մէկ Օսմ. ոսկի էր:

Աղաթան էֆ. այս ընկերութեան ատենապետն էր, իրեն ընկեր ունենալով Գրիգոր Օտեան՝ փոխ ատենապետ, Պէշիկթաշլեան Մկրտիչ՝ Ատենադպիր, Եռասուֆեան Տիգրան՝ փոխ ատենադպիր:

Այս ընկերութիւնն 1868ին 2300 ոսկի ունէր. իւր հիմնադրի մահուանէ վերջ, ընկերութիւնը կորսնցուց իւր փայլն, և շարունակուեցաւ կիսամեռ, մեզ ծանօթ է մինչ 1872ի մայիս 20, յորժամ 3355 ոսկի ունէր, ի՞նչ եղաւ ընկերութիւնն, ի՞նչ եղան զրամներն:

Ի Ս Գ Ա Լ Ի Մ Ա Հ

ՆՈՐԱՆ ՎԱՍՄՈՒԹԵԱՆ

ԱՂԱԹՈՆ ԳՐԻԳՈՐ ԷՖԷՆՏԻԻ

ՊԱՇՏՕՆԷԻՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱՅ ՇԵՆՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԵՌԱԳՐՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ԹՂԹԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆՑ, ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԿԱՅՈՐՈՒԹԵԱՆ

ԳԱՄԲԱՆԱԿԱՆ ԽՕՍԻ

Ի Ն . Ե . Վ . Գ . Խ .

“Կառարեալ ի սակառնէ ելից զժամանակս երկայնս:”

Խառգիւղ 9/21
մայիս 1868

ԳԻՐԲ ԽԱՍԱՐԱՆ
ԲԵԱՑ 4, 15.

1. Ահա մեր կասկածը ճշմարտեցաւ, ահա մեր երազները մթացան, ահա մեր վարանքը վերջացան, ո՛հ քանիցս սրտերնիս կը ձմէր, քանիցս մտքերնիս կը թռչէին կերթային վսեմափայլ Հիւանդին քով, ո՛հ քանիցս օրհնեցինք այն ձողաբարձ թեւերն որ կայծակի արագութեամբ յուսոյ նշոյլ բերին մեզի, եւ քանիցս վայեցինք նոյն թեւերն որ այս սոսկալի բօթն ելեքարական արագութեամբ մեր սրտերու հաղորդեցին:

Ահա մեռա Նորին վսեմութիւն Ա. Գ. Ս. Թ. Ո. Ն. Գ. Բ. Ի. Գ. Ո. Բ. Էֆէնտին, Պաշտօնեայն հասարակաց շինութեանց, Ընդհանուր վերատեսուչ հեռադուրեանց եւ թըղթատարութեանց մեծի Պետութեանն Օսմանեան, եւայլն եւայլն: Իջէք հոսանք արտասուաց թացէք այս վսեմ մարմինը, ելէք հառաչանք եւ հեծեծանք Նորին բարեկամ սրտերէն, եւ ո՞վ չ'է բարեկամ նորա, զի ամենուն էր նա եւ զամէնքը կը սիրէր, ուրեմն լացէք դուք ամէնքդ եւ մենք ամէնքս՝ վասն զի արդարացի են այն հոծ արտասուք որ նորա դագաղը կ'սուղեն:

Այս տխուր ժամուս երբ մեր ակնկալութիւններն ի դերեւ ելած են, երբ փոխանակ մեր ամենասիրելի եւ պատուական վազգայնոյն, Տէրութեան եւ Ազգին նազելոյն բարենշան գալուստը շնորհաւորելով անոր բարձր պաշտօններուն վրայ յաւեցած բարձրագոյն նոր Պաշտօնէութեան վրայ առ հասարակ խնդակցելու, նորա կանխահաս մահը ողբալու եւ ի մէնջ սարաժամ անջատումը ոգալու կը պարտաւորեմք, երբ փոխանակ զինքը ողջամբ տեսնելով իւր սիրասուն զաւակաց գիրկը առաջնորդելու՝ նորա տխրատեսիլ դագաղը արտասուք կը նշմա-

րենք, եւ լալօնիւք դէպ ի գոց շիրիմն կը յուղարկաւորեմք. ո՞վ սիրելի եղբարք ի Քրիստոս, ո՞վ պիտի մխիթարէ զմեզ այս անգամանելի կորուստին համար, ո՞վ եւ ինչ բան կարող պիտի ըլլայ նորա սիրասուն ընտանեացն՝ մատաղերամ որդւոցն եւ մտերիմ բարեկամացն ի բոց մղեղեալ սիրտերն զովացնել... Ո՛չ որ բաց ի քէն, ո՞վ հոգիդ մխիթարութեան, այո՛, դու միայն այն վսեմ տապանագիրով զոր մեծ իմաստնոյն ներշնչեցիր խիտ կանուխ գրել վաղամեծիկ արդարոյն գերեզմանին վրայ, « Կատարեալ ի սակաւուն ելից զժամանակս երկայնս: »

Ուրեմն զաղբեցուցէք սակաւիկ ինչ ձեր հեծեծանքը, ով բարեկամք ամենասիրելի բարեկամին մերոյ, զաղբեցուցէք ձեր հառաչանքը որպէս զի կարող ըլլամ ինքզինքս ինծի դէմ զօրացնելով արտասանել, վսեմափայլ Ա. Գ. Ս. Թ. Ո. Ն. Գ. Բ. Ի. Գ. Ո. Բ. Էֆէնտին տապանագիրը: « Կատարեալ ի սակաւուն ելից զժամանակս երկայնս ». Այս է մեր մխիթարութիւնը, զի եւ այս է նորա փառքը, ուստի եւ ուշադիր ըլլանք եւ սեսնենք թէ նորա տապանագիրը, որ իր կենաց համառօտութիւնն է, ինչ ազգու դասեր կուտայ մեզ: Մահը Աստուծոյ լճիւն է, մահը

բնական եղած է, բայց ասի՛, ո՞ն ասի տա-
րածամ մահ է, մահու մանդաղը մեր դաշ-
տին ամենէն ընտրեւաբոյն եւ հազուադիւս
ծաղիկներէն մին, եւ ամենէն գեղեցիկ պտու-
ղը հնձեց, մենք զեռ չ'վայեցեցինք զայն,
կանո՛ւխ մեռաւ, կանո՛ւխ, 44 տարեկան,
մեղի անհանդուրժելի ցաւ... բայց իրեն ան-
զուգական փառք, մեր սիրտն կսկծազին կեր-
պով կը տոչորի, բայց եւ այնպէս անոր յի-
շատակն ասով իսկ կը փառաւորուի, վասն
զի մեռաւ կանխաւ կատարեւազործութեամբ:

Այս, ոչ երկար՝ բայց յոյժ բեղմնաւոր
կեանքը ծայրէ ի ծայր, բոլոր Արեւելից նա
մանաւանդ Հայոց երիտասարդութեան մշտա-
տեւ յարացոյց մ'է կատարելութեան:

Ծնաւ յամի Տեառն 1823 ի Խոսովիւղ,
առաքինի, բարի, բարեպաշտ, պատուաւոր
եւ աշխատասէր ծնողքէ, իւր ծնողաց գործը
պարտիզպանութիւն էր, նա իր առաքինի
պապուն, հօրը եւ հօրեղբոր առաքինի ու պարզ
ճակատներնուն վրայ թափուած քրտանց կա-
թիկներէն ճաշակեց աշխատասիրութեան քաղ-
ցրութիւնը, եւ անոնց յաշխատութենէ փա-
պարեալ ձեռքերնուն տակ աատասկաբեր հո-
ղին պտղաբեր դառնալէն աշխատութեան մե-
ծութիւնը սովրեցաւ անդտին յանտիական

հասակէն. իր վարժապետը բնութիւնն էր.
նա իր ծնողքէն կորստական ոսկոյ եւ ար-
ծաթոյ տեղ՝ անկորնչելի առաքինութիւն ժա-
ռանգեց. ուստի սիրեց առաքինութիւնը եւ
աշխատութիւնը: Խոսովիւղի Ներսիսեան վար-
ժարանի աշակերտ եւ բարեյիշատակ ճէզա-
յիրեան Մկրտիչ Ամիրայի որդեգիր եղաւ.
ձայնը խիստ գեղեցիկ ըլլալով, եկեղեցին
դպրութիւն ալ կ'ընէր, կատարելութիւնը այն
ժամանակէն սխաւ երեւալ վրան, վասն զի
իր ձայնին գեղեցիկութեանը համար իրեն ե-
ղած արտաքոյ կարգի պատիւներէն եւ զո-
վութիւններէն չէր շլանար, ուսման փափա-
քող էր, ուստի եւ քիչ ժամանակուան մէջ
բաւական յառաջադիմութիւն բրաւ Հայ. Գաղ-
իտալ. լեզուներու եւ մաթեմատիքական ուս-
մանց մէջ. ամենայն ոք կ'ըսէին թէ մեծ
մարդ մը պիտի ըլլայ ժամանակին, ուստի
եւ ամենայն ուսումնասէր անձինք կը սիրէին
զինքը. 1841 ին Բարեբարը՝ որ զիտէր
հանճարը քաջալերել՝ զինքը Գաղղիա կրի-
նեօնի երկրագործութեան դպրոցը զրկեց,
ուր յաջողութեամբ պտակուեցաւ. վաշտի աշ-
խատութիւնը սովրեցէն յետոյ քաղաքային
աշխատութեան անցաւ. քաղաքական անտե-
սութիւն եւ գանձային պիտութիւն սովրեցաւ:

Ինչպէս հողը փուշեր՝ նոյնպէս ալ մարդկային ընկերութիւնը զժուարութիւններ եւ զեղծումներ ունի զորս պարզել եւ յստակել պէտք է, հողը մշակուելու եւ մարդկային ընկերութիւնը կատարելագործուելու պէտք ունի, ուստի անձնանուիրութիւն եւ աշխատութիւն կամ անշահախնդրութիւն եւ յարատեւութիւն ու լայնախորհուրդ երկայնմտութիւն, եւ կամ միով եւ եթ կատարելութիւն պէտք է:

ԱՂԱԹՈՂ ԷՖէնտին զանազան դժուար եւ փափուկ պաշտօններ ունեցաւ՝ զորոնք վարած ատենն այս կատարելութեան հանգամանքը փայլեցան իւր վրայ: Փարիզէն վերադարձը 1847 ին եղաւ, 1848ին Բէշիտ Բաշային կամօքն Այստէֆանօզի տիպար ազարակին Տեսուչ եւ երկրագործութեան զպրօշին բարձրագոյն դասուն Դասատու կարգեցաւ:

1862 Տար իւլ Ֆինուռն թղթադրամաց բարձմանը հաշուակալութեան տնօրէն եղաւ:

1864 հաշուախալութեան ատենին անդամ, ու ասկէջ յառաջ եւ ետքը տէրութեան զանազան յանձնաժողովոց անդամակցութիւնն ունեցաւ:

1865 Քօնսոլիտներու փոխարկութեանը կառավարութեան կողմէն Տնօրէն, եւ Օս-

մանեան, ընդհանուր հեռագրութեանց Տնօրէն եղաւ:

1866 Օսմանեան թղթատարութեանց Ընդհանուր տնօրէն, եւ այս տարի Հասարակաց շինութեան Պաշտօնեայ անուանեցաւ:

Սարտենիայի արուեստահանդէսին մեր տէրութեան կողմէն ներկայացաւ յատուկ պաշտօնով: 1866 ին, համազգային հեռագրական տարեկան խորհրդոյ մէջ Օսմանեան տէրութեան իբր ներկայացուցիչ գնաց Փարիզ. անցեալ 1867 ին դարձեալ նոյն խորհրդոյն ներկայ գտնուեցաւ:

Քանիցս մեր Ազգային Քաղաքական ժողովոյ անդամ եւ երկու անգամ Ընդհանուր ժողովոյ երեսփոխան ընտրուեցաւ: Ներսիսեան վարժարանին վեհանձն պաշտպան, Խառօղիւղի Թաղական Խորհրդոյն Ատենապետն, Թաղին բարերարն եւ Նուպար-Շահ նազարեան վարժարանին հաստատուելուն զըխաւոր պատճառն էր, եւ իր մեծամեծ զբաղւանց մէջ՝ անոնց վրայ հոգ կը տանէր ոչ միայն մօտէն այլ եւ հեռուէն. Բարեգործական Համազգային բարեկամական ընկերութեան անդամ, եւ անոր զարգացման նախաձեռնողիւններէն մին. եւ այս ամէն զործոց մէջ ցուցամոդութիւն չունէր. վսեմ.

ԱՂԱԹՈՆ Էֆէնտին արտաքինայարգար ցոյցերն աւելորդ կը համարէր, նա ձեւամոլ չէր, Տէրութեան եւ Ազգին իրական օգտին նախանձախնդիր ըլլալով՝ ձեւերը բուն օգտին կը զօնէր. նա խորհրդոյ մարդ էր եւ ոչ երեւակայութեան, կատարելութեան ոգին կը գործէր անոր մէջ, ուստի աւելորդաբանութիւն եւ աւելորդ զարդ, ոչ իր խօսքերուն ու խորհրդոյ եւ ոչ իր անձին ու կենաց մէջ կը գործածէր. իրեն վրայ փառք ու մեծութիւն չէին ներգործեր. իր հետ կենակցողներէն շատերը չգիտէին թէ քանի՞ շքանշան ունի, վասն զի իր վրայ կրելը տեսնող հազիւ թէ կը գտնուի, թէպէտեւ իր արժանատրութիւնը ճանչցուած էր ոչ միայն Օսմանեան՝ այլ եւ Գաղղիոյ, Անգղիոյ, Ռուսիոյ, Իտալիոյ, Աւստրիոյ, եւ այլ Տէրութիւններէն՝ որոնք բարձր պատուանշաններով մինչեւ մահուան մահճին մէջ զինքը կը պսակէին:

Կատարելութեան ոգին կը գործէր ի նմա, նա կը մերժէր ամէն շողշողուն տեսութիւն, եւ պարզապէս գործադրելիին սիրահարն էր. նա գործել կը սիրէր քան թէ խօսիլ. ազմուկ չէր ուզեր, կատարելութեան ոգին փորձառութեամբ զարգացած էր ի նմա. կատարե-

լութեան ոգին կը գործէր անոր մէջ վասն զի յանձնապատասխան չէր. նորա բովանդակ կեանքը ուսանողի կեանք էր. իր կարծիքը լաւագունին անտրտունն տեղի կու տային երբեմն. կատարելութիւն ստացած էր նա, վասն զի կատարեալ տնտես, պարզասէր, փորձառու, մարդասէր եւ ազգասէր էր. իր անձին եւ Ազգին նկատմամբ ջրանքլինի աշակերտ էր: Չէ թէ ինք փառքի՝ այլ փառքը նորա ետեւէն կ'երթային. վասն զի ինք փառքէն մեծ էր, վասն զի իր փառքը, իր պարկեշտութիւնը, խոհեմութիւնը եւ պատիւն էր. չէ թէ մեծնալով՝ այլ կատարելութեան հասնելու թեկնածէր, «Եւ որ մեծացուցանեն զանձինս, եւ ոչինչ ունին, եւ են որ խոնարհեցուցանեն զանձինս եւ լի են մեծութեամբ բազմաւ.» Սող. առակք:

ԱՂԱԹՈՆ Էֆէնտին հարուստ չէր, եւ երբեք չէր կրնար լինել, վասն զի եւ պէտք ալ չէր զգար հարստանալու. հարստութիւնն իր սակաւապետութիւնն էր: Նա թաղաւորութեանց, հարուստներու, եւ միանգամայն աղքատներու առ հասարակ վստահութեան արժանի մարդն էր. նա իր կարճ կեանքին մէջ աշխատութեան մարմնաւորութիւն եւ հայրոց ազգին առ Օսմանեան պետութիւնն ու-

նեցած դարաւոր անկեղծ հաւատարմութեանն անձնաւորութիւնն էր :

Այս ամէն ընտիր հանգամանքներն, այս մեծ մարդուն գերեզմանին վրայ թափուած արտասուքը միթէ չե՞ն արդարացներ... Օսմանեան բարեխնամ Տէրութեան հոյակապ նախարարաց՝ նորա վրան ունեցած անսահման վստահութիւնը, Եւրոպայի վեհապետաց, բաղաբաղիտաց եւ գիտնականաց զովեաներն, իր ըրած գործերն ու Հայոց Ազգին եւ մասնաւորապէս խոսողիւղի ժողովըրդեան երախտապարտ սէրը եւ առ հասարակ նորա ամենէն ողբացեալ մահը՝ անոր մեր կարեւորութեան մարդն ըլլալը միթէ չե՞ն ապացուցաներ. ուրեմն շատ երեւելի պէտքի մարդ մը պակեցաւ մեզմէ. այս պէտքը ո՞վ պիտի լեցնէ... եթէ Եւրոպական լրագիրները աճապարեցին ըսելու՝ թէ դժուար պիտի գտնուի Տէրութեան գործոց նկատմամբ՝ տեղը բռնող մէկը, հապա մեր Ազգին նա մանաւանդ այս դժբաղդ թաղին եւ սիրասուն ընտանեացն եւ ազգականաց մէջ ո՞րչափ մեծ պակաս մը կը թողու նորա մահը. անդարձ մանելի կորուստ. ողբալի եւ սգալի մահ... Արդարեւ ինք իրեն բաւական է, վասնզի՝ «կատարեալ ի սակաւուն ելից զժամանակս

երկայնս :» Բայց մենք մեզի առանց անոր անբաւական եմք... Սակայն թողունք որ հանգչի այդ վաստակաբեկ անձը. նա հանգըստեան պէտք ունի, եւ անոր աշխատութեանց ու յոգնութեանց համար յաւիտենական հանգիստ պէտք է. անվրդով խաղաղութիւն եւ անսահման փառք. վասնզի երկրաւոր փառքերը չէին ազգեր իրեն վրայ, «Փառք պատիւ եւ խաղաղութիւն ամենայնի, որ գործէ զբարի» (Հոովմ. Բ. 10) մաղթեմք մխիթարութեան ամենազօր Հոյիէն՝ որ հանգուցելոյն կատարելութեան դարուց ի դարս տեւելու փառքը՝ **ԱՂԱԹՈՒՆԵԱՆ Առաքինի** գերգաստանին յաւերժական մխիթարութիւն ըլլայ, Ամէն :

Օտեսան Գրիգոր եփեկտի քարաֆրնտան միշքեկեֆա Աղարոն եփեկտի հագգընտա ի ռատ օյոռնան լոռքգոռն սոշրեքի.

2. Այս մարդը՝ որուն այս բազմութիւնը մարդկութեան ու բարեկամութեան յետին մեծաւորանքը մատուցանելու եկած է, ընդհանուր համակրութեան փառաւոր ցոյցերով շրջապատեալ կու գայ մեր մէջ, փառաց բարձունքէն իր ընտրած համեստ գիւղին համեստ գերեզմանատանը մէջ իջնալու համար: Փառաց կոչեալ չէր 'ի ծննդենէ Աղաթոն էֆէնտին, աշխատութիւնն ու գիտութիւնը բարձրացուցին զինքը. իր տաղանդովը՝ Տէրութեան պաշտօններու մէջ մինչև հիմա քրիստոնէից անմատչելի բարձրութեան մը հասաւ. իր բնաւորութեամբը ընդհանուր հասարակութեան սիրելի անձն եղաւ և սկզբունքներովը իր ազգին յառաջդիմութեանը ծառայեց:

Թող ուրիշները յակճիստ մնան իր փառքին առջին և իր տաղանդն ու բնաւորութիւնը զրուատեն. իսկ ես որ շարունակ տասն և չորս տարի իրեն հետ զաղափարաց հաղորդակցութեան մէջ ապրեցայ, իր գերեզ-

մանին վրայ՝ կ'ուզեմ միայն հռչակել՝ ինչ որ իր կեանքին մէջ մասնաւոր սիրով սիրեցի՝ իր սկզբունքները: Շատեր կան որ սկզբունք ունինք կ'ըսեն, այլ քանիներ կան որ կը դեպեւին: Աղաթոն էֆէնտին ամեն պարագայի ու ամեն վիճակի մէջ հաւատարիմ մնաց իր սկզբունքներուն, և միայն 'ի պահանջել հարկին արտաքին ձևը միայն զուհելով անասան կեցաւ իր ներքին համոզմանցը մէջ: — Ոչ ոք աւելի դրական կերպով կ'ըմբռնէ ազատութեան յարգն և արժէքը՝ քան տնտեսագէտ մը: Աղաթոն էֆէնտին այս գիտութեան ուսմանը մէջ որ իր կեանքին մեծ մասը զբաղեցուցած է՝ քաղեց իր բոլոր ոյժը ազատութեան հաւտալու համար:

Ինք այն մարդոցմէն չէր որ վերացեալ բանի մը համար կը վառվին. չունէր իր ներսի զին այն անդիմադրելի խանդը որ խորհրդածութենէ առաջ կ'անցնի և որ ապացոյց չընտաւեր հաւտալու ու յարելու համար. իրեն համար ազատութիւնը թուաբանական ճշմարտութիւն մըն էր: — Աղաթոն էֆէնտին պատմութեան իմաստասիրութենէն քաղած էր ոչ նուազ նուիրական սկզբունք մը՝ այն է յառաջագիմութեան սկզբունքը. մարդկութեան ընթացքը պատմութեան մէջ

անյարիր և աղխազուրկ զիպուածոց շարք մը
չէ : Մարգկութիւնը վայրենութեան վիճակէն
սկսելով միշտ լաւագոյն վիճակի մը զիմած
է և իւրաքանչիւր դար մարդկային յառաջ-
գիմութեան այս մեծ գործողութեան մէջ իր
բաժինն ունեցած է : Այս ճշմարտութենէն
կը ծագի իւրաքանչիւր մարդու համար պար-
տաւորութիւն՝ մարդկութեան յառաջգիմու-
թեանն աշխատելու, առանց հայրենիքի ու
ազգի խտրութեան : Սոյն սկզբունքները՝ ու-
րոնց երբէք չստեց Աղաթոն էֆէնտիին կեան-
քը, զիացաւ նա վերածել նաև ազգային
վարչութեան վերաբերեալ խնդրոց, և այս
մասին մատուցած ծառայութիւնքը չպիտի
մոռցուին : Ուրիշ ծառայութիւն մը՝ որ մա-
նաւանդ իր նոր ընդունած պաշտօնէն ետև
պիտի կրնար մատուցանել, այն է որ ինք
մեծապէս պիտի նպաստէր հայերը օր օրի
աւելի սիրելի ու յարգելի ընելու Տէրու-
թեան առջև... : Բայց իր պաշտօնական ըն-
թացքին երբ նոր բարձունքն էր թեակոխած,
երբ այնքան աշխատութեան լիուլի վարձքը
կ'ընդունէր ճշմարտապէս ազատամիտ վեհա-
պետէ մը, անոր խորհրդոցը մէջ բազմելու
մեծ պատուոյն արժանանալով, և երբ ընդ-
հանուր հասարակութիւնն իսկ ու Եւրոպա ե-

ռանդազին ծափահարութեամբ կ'ողջունէր իր
ընտրութիւնը, և իր սիրելի ազգն ու բազ-
մաթիւ բարեկամները ինչպէս նաև Տէրու-
թիւնն անհամբեր կը սպասէին իր փառաւոր
զարձին, և անա՛ անողորմելի անգութ հիւան-
դութիւն մը երեք ամիս չարաչար տանջելէն
ետև զինքը, խեց կորզեց բոլորովին և այն-
քան մեծութենէն աճիւնը միայն թողուց աշ-
խարհի վրայ : Աղաթոն էֆէնտիին ոչ ևս է... :

Ասանկ անա՛ աշխարհիս սկիզբէն 'ի վեր
ընդհանուր անվերջանալի հոսանք մը կը քշէ
կը տանի ինչ որ կը ծնի. փառք, մեծու-
թիւն, տաղանդ, ինչ բանի որ կը յարի
մարդս, ամեն բան կ'ոչնչանայ. աւերակք ա-
ւերակաց վրայ կը դիզուին և ընդհանուր
հեծութեան ձայն մը շուրջ կը պատէ մեռելոց
և կենդանեաց բոլորաիքը, և փոքր մի ևս
և անա՛ Տիեզերք անգամ, այնքան էից ու
էութեանց բնականաբան իր անթիւ լուսաւոր
աշխարհներովը և անսահման հիւսնալեօքը,
այն ևս անհետանայ թերևս... : Ի՞նչ պիտի
ըլլայ մարդս, այն որ իր ապրելուն գիտակ-
ցութեամբը ապրեցաւ, ներքին մարդը որ իր
իղձերուն սահման չճանչցաւ այս աշխարհիս
վրայ : Ո՛վ իմ բարեկամս որ հոս անշունչ
գիտկնացեալ կը կենաս մեր աչաց առջև,

ես գքեզ չեմ նկատեր չեմ կրնար նկատել իբրև մեռեալ բոլորովին : Աննիւթական մաս մը կայ ի քեզ որ կենդանութեանդ կը լուսաւորէր քու զգացմունքդ ու մտածութիւնն երդ և որ միայն կարող էր գեղեցկացնելու քու մտքի ու սրտի յատկութիւններդ , անի ճաճանչ մըն էր 'ի քեզ անսպառելի յաւիտեանական լուսոյն , որուն կ'երթայ անտարակոյս խառնուիչ հոգին՝ յետ մահուան մարդուն :

Էւ Մենք քու բարեկամներդ , և անոնց մէջ զոր խանդակած սիրով սիրեցիր տասնուչորս ամաց հետէ և որուն պահուած է եղեր այս պահն փորձն ալ քու գերեզմանիդ վրայ իր անզօր բերնովը արտասանելու այս դուն խօսքերը , մենք զօրս որք ձգեցիր 'ի քո սիրոյդ , մեր վերջին մնաս բարոյն ըսելով քեզի , այս միակ մխիթարութիւնը կը տանինք մեր հետ և քու յիշատակդ մեր կենաց մնացեալ օրերուն ընկեր :

Ահառաւիկ հանգուցեալ Աղաբուն էֆենտիի գերեզմանին վրայ վլսեմ . Սերվիլէն էֆենտիի խօսած դաւբանականին քարգանձութիւնը :

« 3 . Յաւիտեան կսկծալի բարեկամի մը ոտքին ներքեւ գերեզմանը բացուեցաւ . իր անշունչ մարմինը հոն իջեցուցած ժամանակ ամեն կողմէ բարձրացած ջերմ համակրութեան խօսքերը բաւական են հասկըցնելու թէ որչափ մեծ կորուստ մ'ըրինք մեր սիրելի Աղաթոն էֆէնտիի մահուամբ :

« Իւր անձնական արժանեօք միայն մեծցած մարդ , բարոյական կարգին մէջ ամենալսեմ զգացմանց օրինակ մ'եղաւ : Իր կեանքը մտածութեան շահաւէտ նիւթեր կ'ընծայէ :

« Յառաջացեալ երկրի մը մէջ կըրթուած , կըցաւ իրեն վալլած տեղը զրաւել այս երկիրին մէջ . այնպիսի ժամանակ մը , ուր ամեն կողմէ պահանջումներն իրարու դէմ կ'եղնեն , ուր շահերն իրարու կը բաղխին , ուր ամեն բան կերպարանափոխ կ'ըլլայ , կարող եղաւ ամրաքայլ յառաջ երթալ՝ առանց մէկ կամ միւս կողման ծառայ ըլլալու , և միանգամայն ինքզինք ամենուն ընդունելի ընել :

« Խոհական մաքի տէր, հաստատուն և զանազան հմտութեամբք ճոխացեալ, զարմանալի չէ որ մեծամեծ ծառայութիւններ մատուցած ըլլայ իր ազգին, կառավարութեան և երկրին : Բայց զարմանալին այս է որ բնաւ երբեք, մինչև անգամ մեր շնորհալի վեհապետին կողմէն նախընթաց չունեցող շնորհի մը արժանացած, միով բանիւ՝ իր ասպարէզը փակող պայծառ զիրքին հասած ժամանակ՝ իր բոլորարեւը մախանք կամ նախանձութիւն չըզգոցեց. խիստ հաղուստեալ օրինակ, որ չլրնար իր անժխտելի արժանեօք միայն մեկնուիլ. քանզի Աղաթոն էֆէնտին փոխանցութեան ժամանակի մը յարմար եղած հոգին ունէր, այն է գերագոյն աստիճանի չափաւորութեան և հաշտասիրութեան հոգին : Աղաթոն էֆէնտին օրինակ մ'է այն ամեն անձանց՝ որք անկեղծաբար կ'ուզեն յառաջդիմութիւնը պատուաստել մերինն պէս երկրի մը մէջ, ուր յաջողութիւնը չափաւորութեամբ միայն կրնայ ձեռք բերուիլ :

« Բայց ես առաւել կարող ձայներու կը թողում մի առ մի յիշել մեր ազնիւ և ամենասիրելի բարեկամ Աղաթոն էֆէնտի քաղաքական կենաց պարագաները. ըստ իս՝ անոր ամենէն մեծ յատկութիւնը, որ իւր

բարեկամները կը փղձկեցնէ և ինձ համար ալ անգին արժէք մ'ունի, ոչ այն գեղեցիկ հանճարն է՝ որով բարեմասնեալ էր, ոչ զիտութիւնն է՝ որուն արժանի ներկայացուցիչն էր, այլ նոյն իսկ մահը : Իր մահն անշուշտ ամենուն համար ցաւալի դէպք մ'է. բայց մեզ համար, որ զինքն իր երխտասարդ հասակէն ճանչցած, կենաց ամեն փորձերուն մէջ տեսած, յաճախ իւր ամենէն ազնիւ յատկութիւնները հասկնալու առիթն ունեցած էինք, իւր մահը ճշմարիտ դժբաղդութիւն մ'է :

« Աղաթոն մեզ համար ինքնին բարեկամութիւն ու ազնիւ բարեսրտութիւն մ'էր : Ասիկա գառն բաժանման մը կոկիծէն յառաջ եկած ունայն գովեստ մը չէ, այլ զուտ ճշմարտութիւն. վկայ կը կոչեմ զանոնք որ զինքն 'ի մօտոյ գննած են : Աղաթոն բարեւոյն հաւատքն ունէր, և զայն իւր բոլոր կենաց մէջ գործադրեց. այն կեանքը՝ կրնայ ըսուիլ թէ զլիովին պարտուց կատարում և անձնուիրութիւն էր :

« Մնաց բարեաւ, ազնիւ և ամենասիրելի բարեկամ. բոլ յիշատակդ որ պարկեշտութեան, բարեգործութեան և զոհողութեան օրինակ մ'է, զմեզ պիտի զօրացնէ կենաց փորձութիւններուն մէջ. Մնաց բարեաւ, կամ մանաւանդ 'ի կրկին տեսութիւն : »

Յարոշրիւն Գաշոստեան ժառանգաւորը, ամենեւն յառաջադիմ աշակերտներէն մէկը, գաղղիարէն շեղուով ուղերձ մը կը կարդար 'ի դիմաց իւր շնկերակցացը, որոյ հայեփէնը սահաւասիկ.

«4. Մեծանուն եւ վսեմափայլ սիրելի

«Այն վայրկեանէն յորում զմեզ յաւիտեան կը թողուս, կուզանք մեք քեզի տալ մեր հրաժարական ողջոյնը, առ որ կը յորդորեն զմեզ երախտագէտ սրտերնիս: Ոչ եւս կաս զու աշխարհիս մէջ. բայց յիշատակդ կ'ապրի ու պիտի ապրի այս յարկին ներքեւ՝ որոյ զու ալ բարերարն եղար:

«Բոլոր կենացդ մէջ շահաւէտ նպատակաց վրայ բարեքներդ սփռելու մտադիր, զու ազնուապէս օժանդակեցիր Նուպար—Շահնազարեան վարժարանին առաջին հիմնադրաց ջանքերուն. թոյլ տուր ուրեմն որ այսօր միահաղոյն տրամութեամբ քեզ նուիրենք ձօնս երախտագիտութեան:

«Նախախնամութիւնը մեր խանդավառանքէն վերցուց զրեզ այն միջոցին՝ երբ առաւել քան զերբէք մեզմով կը զբաղէիր, մի՞ զուցէ աւելի զիւրաւ պաշտպանութիւնդ շա-

րունակելու մտօք՝ երկնից բարձունքէն ութուած է բու գեղեցիկ հոգին. այս մաժրտ մունքն ալ շունենայի՞նք ցաւերնիս քիչ մը մեղմացունելու համար:

«Մեր սիրեցեաց մահը բոլորովին անյոյս չթողուր զմեզ. գիտենք թէ յաւիտեանական երանութեանց մէջէն ալ կը յիշեն նոքա զով ոք սիրեցին այս երկրին վրայ:

«Շարունակէ միշտ պաշտպանութիւնդ այն երանական կայանէն ուր մտար, ո՞վ գերերջանիկ հոգի, եւ հաճէ որ 'ի ցոյց երախտագիտութեան՝ զոր մեր սրտից մէջ տպաւորեցիր, բոլոր շնկերակցացս կողմէն տարածեմ դադաղիկ վրայ այս մշտադաւար օստը՝ նշանակ անմահութեան:»

Ի Մ Ա. Հ

ՎՍԵՄԱՇՈՒՔ ԱՂԱԹՈՆ ԳՐԻԳՈՐ ԷՖԷՆՏԻՒ

Ա.

5. Զինչ. Ոգիդ զու գեր 'ի վեր փոթորկացոյդ կրից երկրի Որ նշուլիւք ճշմարտութեան պատկազեզ փայլակէիր,

Եւ ըզբե՞ղ սեւափետուր
 Ըսքօղեցին թեք մահու . . . :
 Ըսպատուորք շանթառաքք
 քոյոց երբեմն հրամանաց
 Հողմակոծ ընդ ալեօք
 սլանան արդ թեւք և ընդ լերինս՝
 Ի բարբառ փայլահացայտ
 տարփողելով ըզգոյժ մահուդ :
 Ի՛ Սենայ մինչև ցԱրաքս՝
 հծծեն լալօնք և հառաչանք .
 Դու միայն՝ վսեմ ոգի
 անդորրաքայլ յառաջ մատչիս
 Ընդ դամբանին կամարակապս
 Յաւիտենից անդր ՚ի Տաճար . . :

Բ .

Իմ՝ ի սեամեղ առեալ զկայ՝
 զէտ ալն ՚ի քեզ կամ և յերկին
 Եւ ցընորք՝ մութ ուրուականք՝
 ճախրեն ընդ միտս իմ թեւաբախ .
 Յո՛ր բարձանց ըստորանկեալ՝
 քանի՞օն փոյթ՝ և առ իմէ՞ .
 Ըզմէ՞ քեզ՝ աստղ՝ շողալ ,
 թէ մօտալուտ այսչափ էր վիհ .
 Աւազի՛կ նաւահանդիսան :
 Պաստառալիւր ու անգնդահերձ

Հանճարով տկաղձուն
 ծովաշուէիւր ասաէն՝ ո՛ւ նաւ՝
 Ընդ անծանօթ աստեղօք՝
 և զիմադրաւ մութ կոհակաց .
 Յուսալից ամենեքեան
 կային ՚ի քեզ անկնկառոյց :
 Դու ծովամայն գնաս անյողդողդ :
 Եւ մինչ հետոցդ յալիս կամք զէտ՝
 ՚ի տարրանիւթ պատենէն զերծ՝
 ըզքեզ յերկինքս նշմարեմք
 Ուստի ևս յատակադոյն
 փայլատակեն բո ծաղկապսակք .
 Ո՛վ ժամանակաց
 անհուն հոսանք՝ անդունդք անլոյս ,
 Ուր պետուժիւնք՝ կոհակք կոծեալք՝
 ահեղագոչ խարկաւանին
 Եւ խնդութեանց վարդք՝ և ցաւոց
 տառասկք՝ ալիք՝ ժպիտք՝ ծաղկունք
 Հոսին յախուռն անդ մղեալք՝
 ՚ի սառնասոյր զառըն հողմոյ
 Որ շնչէ ՚ի լայնքերան
 Գերեզմանին անձաւաց ,
 Եւ զորովք՝ սեռւ պատանք
 Մոռացութեան թեք պարառեալ
 Չընեքեն իսկ սիրելեաց
 դամ մի պարզել զայն և հայել ,

Տուք ինձ՝ Դարբ՝ պատասխանի,
 զի՞նչ զայսգունակ աւարն առնէք:
 Աւարիկ ձիւնաթևօք
 ցելեալ զերկինս Զուարթուն՝
 Եւ յալուց ամպարագիր
 ժամանակաց Ովկէանուն
 Մատնանիշ ինձ ցուցանէ
 վերասլացեալ զԱռաքինին՝
 Ըստահակ մըրըրկաց
 գեր 'ի վեր ասալդ լուսաշող:

Գ.

Ոչ ըզնինջ քոյին խոտլել
 եկեալ կամ այսր արտասուելով,
 Զի ոչ շիրմիդ լալօնք են պէտք՝
 այլ հիւք դափնեաց: Բայց առ սնարաւ
 Գլխակօր 'ի գերեզմանդ՝
 ունկըն գընեմ լուծեան մահու
 Ուր 'ի սաուերս մշտագլխեր
 հոլաթիէ քո մեծ հոգի
 Ճառագայթն Աստուածացոյ
 որ առ Աստուած անդրէն դառնայ:
 Այժմ որպիսի՝ արդեօք տեսիլք
 աչացդ հանդէպ կերպարանին
 Անսահման տիեզերք

քեզ ըզգաղտնիսըն մերկանան.
 Յականակիտ յօրինուածսըն
 հոլովին աստեղատունք
 Յաւիտենականութեան
 նըւագաւորք լուսանիւթ.
 Եւ զէն նշմարես
 ընդգրկելով զանհունութիւն.
 Եւ զերկիր հեռաւոր՝
 ուր աշխարհն սիրելիք քո՝
 Նօրաթե իմըն հրեշտակ՝
 մատնեալ մահու և ըստուերաց:
 Ո՛վ առ հարցուածս այնչափ դարուց
 յաւիտենից համըր դամբան,
 Խօսեաց՝ ասա՛ ցընո՞րք են այս
 և յանյատակ ունջըս քոյին,
 Բընակիցի ոչնչութիւն՝
 փայլակնապսակ իշխան վընի
 Գահ եղեալ իւր զաւերակս
 տիեզերաց՝ և պարաուեալ
 Տժգոյն լուսով բիւրոց ոգեաց
 զոր 'ի յերկրէ կորզէ անգուլ:
 Իցե՛ս դու մեծ՝ ո՛վ ոչինչ՝
 քան ըզկատուի և զԱրիսդիս,
 Շղթայակապ առ զահոյիւրդ
 իցե՛ն Բրուտոս՝ Հայկ և Վահէ:
 Խօսեաց՝ Սաուեր. փայլեա՛ լուծիւն.

անհետացիր՝ Տարակոյս
 Ուրուականդ արձանացեալ
 Ընդ Տիեզերս և Ընդ Աստուած... :
 Եւ դու՝ ո՛վ մեծդ՝ 'ի տեսիլ
 առ ուրս քո բացեալ շիրմին
 Ահաբեկ՝ ցնորեալ՝
 պակեա՞ր արդեօք 'ի մթութենէ .
 Եւ որդեկաց անգուսպ գորով՝
 պայծառ նըշոյլ գանդնոյովք՝
 Եցոյց քեզ զոչնչութիւն
 ևս դժնեայ, և կարեւիւր
 Յանպառու՛մ ցաւոց արդեօք
 հառաչեցէր անարձագանդ ,
 Յերագեալ՝ մանուկ՝ զերկինս ,
 և ծեր՝ զրատեալ զանկութիւն... :
 Թէ խորամուխ աչք քո անցեալ
 Թափ Բնդ անդունդ ըստուերամած՝
 Բերկրութեամբ նշմարեց՝ ր
 զԱստուածութիւն խոյանալ անդ՝
 Զանսպառ բանալով
 զօգորմութեանն առ քեզ ըզթևս :
 Այո՛ անդ՝ նշմարութեան
 'ի բնադաւառ կեանս՝ Աղաթոն .
 Մեզ՝ յանձանօթ այսր ուղւօ՞՛
 մրրիկբ մրուայլք՝ անուրջք դառինք .
 Դու յերկրորդ որրանէդ՝

'ի դամբանէ՝ զարթնուս 'ի կեանս .
 Եւ 'ի ժպտէդ՝ յերթս անդ 'ի վեր՝
 ծաղի յուսոյ մեզ արշալոյս :

Դ .

Դեռ հասարակ 'ի տըւնջեան
 արեւ 'ի մուտս անդ խոնարհեալ
 Յոյր շողից այնչափ աստեղք
 տածէին շուրջ ըզքէ 'ի ծիր ,
 Այնչափ ծաղկունք մոռացեալք
 յեմակաց ծերպլս հովասուն ,
 Եփսպէ Ընդ Ասիոյ
 կան պըշուցեալք 'ի քո ճաճանչս
 Որ կափարչիդ այլոր 'ի խորշից
 սլանան զեռես յեթեր կապոյտ ,
 Եւ Հայաստան՝ մնջր որդեգիրկ՝
 տրտում յենու 'ի դամբան անդր
 Յոր որդեկաց պար նազելի
 և ամուսին արաօսալից
 Սրտաբեկ բազխելով՝
 Լան և Հառնուն պատասխանի :
 Իսկ ես՝ նշդեհ քնարահար՝
 զորով սիրոյդ անդացին շողք
 Քան զերկրիս ոլորսս և անդր
 ըզքեզ 'ի լոյս նշմարելով՝

Քընարանիդ կռեալ յեղերս՝

աղաղակեմ սիրտ 'ի բըռին.

“ Ողջոյն ով մեծդ՝ ողջոյն վերջին.

զարուց անուն քո յաղթեսցէ

Թէ Մուսայից հաւատարիմ

աստուածազգեաց են թելադրանք,

'ի մըտանել քում 'ի դամբան

ոչ կըքեցեր ըզգլուի 'ի վայր.

Այլ առ ըզֆեզ ընդունիլ

մեծացաւ նա : — Քեզ հուսկ ողջոյն.

Ոչ այս մահ է՝ Աղաթոն՝

այլ ճշմարիտ անմահութիւն :

Թ. ԹԵՐԶԵԱՆ

Ի ՄԱՀ

ՎՍԵՄԱՓԱՅԼ ԳՐԻԳՈՐԻ ԷՖԷՆՏԻՈՅ ԱՂԱԹՈՆ

6. Սրտատուչոր ով տեսարան

տխրատեսիլ.....

Հրեշտակք զուարթունք լուսափայլ

զղազղաւ տխրամած

Պատեալ սուղ, և ահա թոչին յերկինս

զայերս հերձեալ երկնասլաք.

Ամենուրեք լալօնից լսեն յերկրի

ձայնք և ողբոց,

Այլ այդքիկ, ոհ, չհասանեն

'ի զուարթնոցն յականջս,

Ո՛տխուր արբանեակք անագորոյն

զառն մահու,

Յո՞ զաշխարհի սիրելին

վեհապետաց ըզպատուեալն,

զ'Ազգին զյոյս քաղցրիկ

և բերկրութիւն ընտանեաց

Յո՞ տանիք բեցեալ

'ի զրկաց սիրելեացն ամենայն.

Է՞ր զհայրենեաց շողշողուն զաստղըն

ծածկէք ընդ սեաւ ամպօք,

Որ մթազին 'ի զիշերս լոյս

մօրն Հայոց պարզեւէր,

Գթոյ Աստուած, ոչ պաղատանք,

խնկոց բուրմունք 'ի ֆոյ աթոռ բարձրացան

Չուսու ամուսնոյ, որ մերթ յերկինս զ'աշս

և մերթ զսրտակցաւն յածէր,

Հէք որդեկաց, որ զիրկ 'ի վերջին հօր

զգուանաց և համբուրից,

Չողորմ հառաչս 'ի թեւս հողմոց,

ի նշոյլս լուսնեկի ապաստան,

Յափունս Սենայ յըզէին

առ անձկալին հայր իւրեանց :

Աստուած անմահ, ո՛չ լուար, ո՛հ,
 զարտասուախառն աղերս,
 Զոր հայաստան սուրբ մայր
 առ զահդ հանէր յաւերմն.
 Այսպէս ուրեմն կորիցեն,
 իշխանդ մահու և կենաց,
 Այն ինչ 'ի մայրենեաց թագին
 փողփողեալ 'ի ճաճանչ,
 Այն ինչ շողեալ ի լոյս
 աստեղն բարձու նըսեհի,
 Այսպէս ուրեմն փշրեսցեն,
 ւանկցին զոհաբք պատուականք,
 Աւաղ, չիք այլ Աղաթօն,
 չիք այլ հողին վեհագոյն,
 Որոյ չքնաղ հանճար
 ըզՀայս յԵւրոպ պանծացոյց,
 Ո՛հ, խամրեցաւ զերդ վարդից թերթս
 փըթթեալս ընդ այգն,
 Յորս տաժէր ըզձիւ խորհուրդ
 և յոյս նորոյ սերընդեան.....
 Բաբէ, խորշակ հարաւ
 բարձրագագաթն վեհ ծառոյն,
 Որ Շահնաղար — Նուպարայ
 տաճարին կայր հովանի....
 Շիջաւ վառ ջահ,
 որ 'ի տան թորդումայ պերճ փայլեցաւ...

Մութ կալաւ զաչս Հայկայ
 հաստոյր էր հարուածն
 Արին ընդ սիրտն ընթացաւ
 զի 'ի նմա բողբոջէին արագ
 Մեծ փառաց սերմունք և սրբաին
 անձուկ իղձք.....
 Մեռաւ.... այլ թռեաւ նա,
 ուր բարձրեալն զիւր աթոռ
 Եղեալ զիտէ աստեղց համայն
 ըզհողով.
 Թռեաւ նա, ուր
 միահեծան ինքն է տէր.
 Ուր փառք հանգոյն չ'են աշխարհի
 զաղփաղփուն.
 Արեգական
 ուր չ'իք ի մուտս խոնարհիլ,
 Եւ ուր զարուն երանութեան
 տիրէ ցանկ.
 Սլացաւ հողին յԱլին
 անանց 'ի վայելս,
 'ի հայրենիս հանուրց
 Ազգի մարդկութեան.
 Ուր հողիք սուրբք,
 պայծառ ճըզանցն փոխանակ.
 Ծըծեն զկենաց հիւթ
 անմահից անապակ.

Յաշխարհի աստ վաղանցիկ
 նորա 'ի կուրծս փայլեցան
 լէգէոնայ, կանակապ
 եղծանելի շքանշանք,
 Այլ անդ 'ի սիրտն
 զոհեցելոյն 'ի Գողգոթա
 Շողշողեացի լուսաշող խաչ
 մեծի մարտիրոսին.
 Սլացաւ հողին այն անմահ,
 լայսպէս լացցուք մեք ընդէ՞ր
 Մինչ յիշատակ քանդակեալ նորա
 կեցցէ 'ի սիրտս մեր,
 Մի ես ապա աւաղ չքնաղ
 հոգւոյն կարդասցուք,
 Նա եղեալ զիւր հանգիստ,
 մեք 'ի ծովս ցաւոց կենցաղոյս:

Եղիա - Հ. Կ. Տեմիրախյաշեան
 յաշակերտաց Ա-Նուպար-Շահնաւ
 զար Գիշերօթիկ վարժարանի

ՎԵՖԱԹԸ ԳՐԻԳՈՐ ԷՖԷՆՏԻ ԱՂԱԹՈՆԵԱՆ

Փանի տիր տիւնեամբդ, սիճիլ էպէտի
 Ֆէյլէսօֆ, ալիմ, ֆանի տիր տէտի
 Նիչէ շան ու շէօհրէթ տիւշ կիպի կէշտի
 Տէրտ մէշազգաթլէ պէսլէնիր ճիհան.

Իզպալ ու իտպար պիր զարար կէշէր
 Հէր ինսան ճիհանտա մահգա ան իտէր
 Աճը կէօղ եաշը ինսանը պէսլէր
 Չիւն պէօյլէ տիր սիճիլ ճէնապը Հազգտան.

Տիյնէյին ահիպպամ, տիյնէյին տէրիմ
 Տէհէթլիւ ահվալիմ պէյան իտէյիմ
 Նատիրէն պուլունուր պու պէնիմ հալիմ
 Նէ չարէ պույունուշ պիզէ եազըլան.

Սէքիզ այ մուգատտէմ պիր տալէթ կէլտի
 Եօլ րէվան օլմաղա էմիր վէրիլտի
 Պու տէֆա եօլճուլուք Բարիսէ տէնտի
 Մէկէր ախրէթ իչին վէրիլմիշ ֆէրման.

Անինտէ պու էմրէ մունթազըր օլտում
 Տէվլէթ իւրումէթինէ հէր ան հազըրըմ
 Միւլք միլլէթէ օլտուն զօ ֆէտա ճանըմ
 Պունա չալըշմալը ալէմտէ քէսան.

Սէվկիւլի փէտէրիմ, տէտի մահտումիմ

Պիզէ օլուր մաթէմ պու աղիմէթին
Րուզու շէպ պէքլէրիզ սէնին ալտէթին
Մէկէր ֆէլէք անա օլմուշ նումայան.

Չէշմի կիրեանա անլէրի սալարմ
Րապպիյէ սըփարը իթտիմ այրըլարմ
Վարօրա րաքիպէն եօլա տըր չըգտըմ
Մէկէր ախրէթ իշին վէրիւմիշ ֆէրման.

Բարիսէ վասլ օլուպ սաղ սէլիմ չըգտըմ
Անինտէ իշիմէ ճանտան սարըլարմ
Ճահտ ու դայրէթի հիշ սազընմատըմ
Չինքի պունուն իշին սօղմուշ տուր ինսան.

Պիրատ Պապ Ալիտէն կէլտի պիր տալէթ
Էմր օլտու վէթանա իթմէկէ ալտէթ
Պախշ օլմուշ պանա պիր եէնի նէզարէթ
Նէ չարէ սիվամընա օլմատըմ շայեան.

Տէհշէթլիւ պիր իլլէթ կիտէրէք արթար
Էճէլ տէօշէյինէ պէնի եաթըրտը.
Քեաֆֆէի վիճուտում սարտը պըրապար
Տէաիլէր տէրտինէ օլմազ տէրման.

Էճնէպի թօփրազտա չարէսիզ գալարմ
Քիշի վէթանընը արզիպէր տայըմ
Նէ գատար խօշ օլսա տէկիլ թօփրաղըմ
Նէ չարէ տէրտիմէ օլմատը տէրման.

Ինսան պու ճիհանտէ օլմազ պէտապախտ
Նէ շէքի տօսթու վար զօ օլսուն պիգայտ
Անլէրէ թէշէքքիւր իլլէսին պիհատ
Պին մէրտ տօսթ իլէ մութլու տուր հէր ան.

Ազիզ անիպպամ եանըմտա պուլտում
Տօսթլար պէն տէտիմ, քէստիմ ումուտում
Էմրու իլահիյէ մունթազըր օլտում
Նէ չարէ տէրտիմէ եօղումուշ տէրման.

Ասլա պանա զօրգու վէրմէզ վէֆաթըմ
Վէթան իշին տայմա օլմուշ տուր ճահտըմ
Միւլք ու միլլէթիմէ ազ չօզ չալըլարմ
Վազըթ տըր իթմէկէ թէպտիլի մէքեան.

Թապիպիմ Նէլաթին թէքրարէն կէլտի
Հալիմի կէօրտիւքտէ թէէսիւֆ իթտի
Ահ ու վահ էտէրէք պըրազտը կիթտի
Մէկէր պու օլուրմուշ վէֆաթա նըլան.

Չէվճէմի կէօրտիւքտէ ան իտիւպ չէքտիմ
Իւշ մազսըմլարըմը տէր խաթըր իթտիմ
Էմրիւմիւն հէեաթը Էրուանգա եանտիմ
Չալըմ ֆէլէք պէնի իթտի փէրուշան.

Աճ'ըլըմըշ էվլաթտան, գալարաք մահրում
Ախէր պիր թօփրաքտա օլմաք տա մէհրում
Մէվլամ տիւլմանըմը սազլապըն տօսթում
Պու տէրտէ եօղումուշ ճիհանտէ տէրման

Էթրաֆըմ գուշաթտը պիր թագըմ զէվաթ
Անէրէ պազմայա զալմատը թագաթ
Անտէ քի մէվճուտ տուր էպէտի հայաթ
Չէվիրտի կէօզլէրիմ, սէօնտիւ պու ճիհան.

Սէվկիւլիւմ միլլէթտաշ պէնի աղլէմէ
Կէօզլէնիւ եաշընը պէյհուտէ տէօքմէ
Իլմ ու ֆազիւլէթէ տայըմ ճահտ էյլէ
Միւլք ու միլլէթինէ սատըզ օլ հէր ան.

Մահգա պունու սանա խտէրիմ ինթար
Գօ հայաթըմ տայմա օլտուն պէրկիւզար
Չօզ սիւրմէզ սանա տա ֆէլէք օլուր եար
Աղաթոնուն էշի իշթէ, տէր ճիհան.

Սղլէմէ զէվճէմ սէն, աղլէմէ պախտըմ
Վէֆաթըմտա սանա պիր խալէֆ պըրաֆտըմ
Աղաթոն ճիսիինէ Երուանդ սազլատըմ
Օ օլուր սիզլէրէ թէրէֆֆիւ իւ շան.

Սէնէ պին սէքիզ եիւզ ալթմըշ սէքիզտէ
Մահը նիսանըն թամ եիրմ' իքիսինատէ
Օլ զարա սաաթըն օն իքիսինատէ
Հայաթըմըն շէմնի պաթտը նակէհան:

50 mφ.

5474.

4451000

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0001547

